

Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal

Dr. Cemal KEMAL*

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda en uzun süre devam eden, en zayıflatıcı ve tek meydan muharebesinin yapıldığı cephesi Filistin olmuştur. Nablus Meydan Muharebesi'ne kadar olan safhalarda: Birinci ve İkinci Kanal Harekatları, Birinci, İkinci ve Üçüncü Gazze Muharebeleri, Kudüs Muharebesi, Birinci ve İkinci Şeria Muharebeleri cereyan etmiştir.

Mustafa Kemal, 5 Temmuz 1917'de Filistin'de yeni teşkil edilen Yıldırım Ordular Grubunun 7.Ordu Komutanlığına atanmış, ancak bu grubun komutanı olan eski Almanya Genelkurmay Başkanı Mareşal Falkenhayn ile anlaşamamış, 2 Ekim 1917'de istifa ederek, İstanbul'a gitmiştir. Mustafa Kemal, Filistin Cephesi'nde durumun kritikleşmesi üzerine, Bizzat Padişah VI. Mehmet Vahdettin tarafından 5 Ağustos 1918'de tekrar 7.Ordu Komutanlığına atanmıştır.

İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'nın dışında bırakmak amacıyla, Filistin Cephesi'nde kesin sonuç almayı planlamıştır. Filistin Cephesi'nde Osmanlı'nın batıdan-doğuya 8, 7 ve 4.Orduları tertiplenmişti. Avrupa Cephesi'nden Filistin Cephesi'ne atanan General Allenby komutasındaki İngiliz Ordusu, 19 Eylül 1918'de taarruza başlamış, aynı gün 8.Ordu bölgesinden Yıldırım Ordular Grubunun cephesini yarmayı başarmıştır. Tarihe, Nablus Meydan Muharebesi adıyla geçen, bu savaş sonunda; Cevat Paşanın 8.Ordusuyla Mersinli Cemal Paşanın 4.Ordusu imha olurken, Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu büyük zayıflık vermiş ve Filistin kaybedilmiştir.

İngiliz Ordusu ile isyan eden Araplar işbirliği yaparak, Filistin'den sonra kuzey istikametinde takip hareketini sürdürmüşler, Ürdün ve Suriye'yi de işgal etmişlerdir. Mustafa Kemal topladığı kuvvetlerle İngiliz Ordusunu ve Arapları Halep kuzeyinde durdurmuş,şimdilik Anadolu'ya sokmamıştır. Ancak, Anadolu'nun yumuşak karnının tehdit altına girdiğini değerlendiren Osmanlı yöneticileri, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, İngiliz, Filistin, Mustafa Kemal, Allenby, Ordu.

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Elemanı

*In The Nablus Battle Mustafa Kemal***Abstract**

The Palestine front has been the only and longest lasted battle which Ottoman Empire had the most casualties in the First World War. In phases of up to the Nablus Battle , the First and Second Channel Operations, First, Second and Third Battles of Gaza, Jerusalem War, the First and Second Jordan (Seria) Battles had took place.

In 5 July 1917, Mustafa Kemal was appointed as the commander of 7th Army Forces of newly constituted in the Palestinian Yildirim Armies Group; however he had conflict with the commander of this group, Marshal Falkenhayn, who was the former Chief of General Staff of Germany ,and so, in 2 October 1917 he resigned and returned back to Istanbul. In August 5 1918, as the situation of the Palestinian front got more critical, Mustafa Kemal was appointed as the commender of 7th Army again by Sultan VI. Mehmet Vahdettin himself.

The United Kingdom had planned to get accurate results in the Palestinian Front in order to exclude the Ottoman Empire from the First World War. In the Palestinian Front, from west to east the 8th ,7th and 4th Armies of the Ottoman was deployed. The British Army which was under command of General Allenby who was assigned to Palestinian Front from European Front; began to attack on 19 September 1918 and on the same day they succeeded in splitting the Yildirim Army Group front from the 8th Army region. At he end of this battle named Nablus Battle in the history 8th Army of Cevat Pasha, 4th Army of Cemal Pasha was annihilated, 7th army of Commander Mustafa Kemal had massive casualties and Palestine was lost.

The rebelled Arabs had cooperation with the British Army and continued to follow to the direction of the north and also they invaded Jordan and Syria. Mustafa Kemal had generated forces and had stopped the British Army and the Arabs in the north of Aleppo; and did not let them to got in to Anatolia for the time being. However, the executives of the Ottomans considered the soft belly of Anatolia was under threat and signed the Mondoros Armistice on 30 October 1918.

Key Words: *Ottoman, English, Palestine, Mustafa Kemal, Allenby, army.*

1. Giriş

30 Nisan-4 Mayıs 1918 tarihleri arasında beş gün kadar süren İkinci Şeria muharebesi, 7.Ordunun muharebe gücünü son derece zayıflatmış, geri ulaşım yolu kesilen 8.Kolordu birlikleriye yiyecek ikmalı yapılamadığından aç kalmıştı. Muharebeye katılan birlikler, personelinin yarısından fazlasını kaybetmişlerdi. Bu nedenle, ne yazık ki, çekilen düşmanın sıkı takibi mümkün olamamış, İngilizler, köprübaşına az bir kuvvet bırakarak,

birliklerinin çoğunu Şeria Nehri batısına çekmişler, böylece İkinci Şeria Muharebesi de Türkler'in lehine sonuçlanmıştı.¹ İkinci Şeria Muharebesi'nde, İngilizler'in zayıtı, Türkler'in zayıtının iki katından daha fazla olmuştur.² İngilizler'in ve Araplar'ın İkinci Şeria Muharebesi'nden sonra, Hicaz Demiryolu'na saldırıları artmıştı.³ Bedevi kolları, 8 Mayıs 1918'de Katrana'ya taarruzlarını birkaç kez tekrarlamışlar ve demiryolu koruma birlikleri tarafından etkisiz hale getirilmişlerdi. Araplar, 15 Mayıs 1918'de El Hesa İstasyonu'nu ele geçirmişlerse de, kuzeyden gönderilen takviye birlikleri tarafından tekrar geri alınmıştı. Araplar, 1-19 Mayıs 1918 tarihleri arasında 25 adet demiryolu köprüsünü tahrip etmişlerdi. 30 Mayıs 1918'de El Fife Araplar tarafından kuşatılmış, buradaki muhafızlar, kuşatma çemberini yararak doğuya çekilmişler, takviye birlikleri gönderilerek El Fife tekrar geri alınmıştı.⁴ Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, 15 Haziran 1918'de Osmanlı İmparatorluğu Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğinden (Genelkurmay Başkanlığından) aldığı yazıdan, 11. Alman Avcı Taburunun Kafkas Cephesi'ne gönderileceğini öğrendikten sonra, 20 Haziran 1918'de istifa ettiğini, Başkomutan Vekili Enver Paşaya bildirdiğini, Alman Büyükelçiliğine gönderdiği bir yazıyla açıklamıştı. Mareşal Liman Von Sanders, ayrıca 21 Haziran 1918'de Başkomutan Vekili Enver Paşaya istifası hakkında şu telgrafi göndermişti:

¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, 1914-1922, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s.353; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, 1914-1918 *Genel Savaşı, Bunların Siyasal Tepkileri*, Ankara, TTK Yayını 1957, s.435; Fahri Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2 cilt, 1914-1995, 12.b., İstanbul, Ankara, Alkım Yayınevi, 2000, s.142; Şükrü Mahmut Nedim, *Filistin Savaşı, 1914-1918*, Çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995; s.130. Geniş bilgi için Bkz. EK-A İkinci Şeria Muharebesi Krokisi.

² İkinci Şeria Muharebesi'nde İngilizler'in: 214 ölü, 1298 yaralı ve 137 kayıp toplam 1649; Türkler'in: 196 şehit, 314 yaralı, 53 esir ve 263 kayıp toplam 786 personel zayıtı olmuştur. Gnkur. ATASE Bşk.İği, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1986, ss.593-594; Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, *1918 Yılı Hareketleri*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967, s.47.

³ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.435.

⁴ Liman Von Sanders'e göre: "*Times Gazetesi'nde, İkinci Gazze Muharebesi İngilizler için büyük bir yenilgi olarak gösterilmişti. Fakat, bu sonuç Araplar üzerinde bir etki yaratmadı. Araplar'la Türkler arasındaki anlaşmazlık, o derece büyümüşü ki, bunun düzeltilmesi imkansızdı. Nitekim Şeria Muharebesi'nden birkaç gün sonra Maan ve güneyindeki demiryoluna Arap asiler hücum ettiler ve hattı tahrip ettiler. Her ne kadar bunlar şimdilik tepeleniyordu, ama, köprü ve rayların bozulan kısımları tamir edilemiyordu. Çünkü, elde malzeme kalmamıştı.*" Liman Von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, 1968, s.263, 267.

“...Alman kut'alarının Filistin Cephesi'nden geri alınması hakkındaki ilk teşebbüs, Mayıs başında yapılmış ve sağlık sebeplerine dayandırılmıştı. Lüzumu olup olmadığı hakkında yalnız tarafımdan burada cephe karar verilmesi mümkün olan böyle bir tedbire, daha önce karşı bir durum almıştım. 11.İhtiyat Avcı Taburunun Kafkasya'da kullanılacağını İstanbul'dan gelen güvenilir haberlerden anladım...Karşı oluşuma kesinlikle önem verilmedi. Bundan ötürü Grup Komutanlığından istifaya mecburum. Padişah Hazretleri'ne bu durumun arz edilmesini yüksek kişiliklerinden rica ederim. Bundan başka, emir ve komutayı kime devredeceğimin de lütfen hemen bildirilmesini rica ederim. Cevat Paşa (8.Ordu Komutanı), üç Ordu Komutanı'nın en kıdemlisidir. Emir ve komutanın tarafımdan ona bırakılmasına dair; İmparator Hazretleri'ne bilgi verilmesi için, gerekli girişimlere başvurduğum.”⁵

Mareşal Liman Von Sanders'in, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından istifası, Alman İmparatoru tarafından kabul edilmemiş ve kendisine: “İmparator ve Kral Hazretleri, komutanlıktan istifanızı kabul buyurmadılar ve başka bir emir verilinceye kadar makamınızda kalmanızı istiyorlar” cevabı verilmişti.⁶ Osmanlı Padişah'ı Sultan V.Mehmet Reşat, 4 Temmuz 1918'de ölmüş ve Abdülmecit'in oğlu 57 yaşındaki Velihaht VI.Mehmet Vahdettin tahta çıkmıştır.⁷ Yeni Padişah Vahdettin, Ağabeyi II.Abdülhamid'in izinde yürümek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet işlerini kişisel kontrolü altına almak eğilimi gösteriyordu.⁸ Yıldırım Ordular

⁵ Enver Ziya Karal *Osmanlı Tarihi*, c.IX, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 1908-1918, Ankara, TTK Yayınları, 1996, ss.535-536; Aydemir, *Makedonya'da Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354; Sanders, a.g.e., ss.279-281.

⁶ H.V.F.Winstone, *Orta Doğu Serüveni, 1898-1926 Yılları Arasında Orta Doğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü*, Çev. Fuad Davudoğlu, İstanbul, Risale Yayınevi, 1999, s.436; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.599; Sanders, a.g.e., s.281; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss. 436-437.

⁷ Vamik D. Volkan ve Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Ankara, Bağlam Yayınları, 1998, s.148; Kemal Arı, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1997, s.360; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, c.I, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963, s.293; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1955, ss. 439-440; H.C. Armstrong,, *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, 5.b., Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yayınları, 1997, s.67; Kamuran Gürün, *Türk ve Türk Devletleri Tarihi*, 2.b., İstanbul, Bilgi Yayınevi, s.522; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4, 1914-1918 *Genel Savaşı, Savaşın Sonu*, Ankara, TTK Yayını, 1967, s.348; Yılmaz Çetiner, *Son Padişah Vahdettin*, 2.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993, s.5; Ercan Karlı, *Kısa Osmanlı Tarihi*, İstanbul, Geçit Kitabevi, 2003, s.261.

⁸ Bernand Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, 2.b.,Ankara,TTK Yayınları, 1984, s.240. Mustafa Kemal Paşa, Almanya gezisine birlikte gittiği Velihaht Vahdettin'i Padişah olduktan sonra Temmuz 1918'de, ziyaret ettiğini ve aralarında şu konuşmanın geçtiğini belirtmiştir: “Hemen Başkomutanlığı kendi yetkinize alınız, kendinize

Grubu Komutanlığının 14 Temmuz 1918'de 7.Orduyla Şeria Nehri batısından Vadi Avca istikametinde, 4.Orduyla Şeria Nehri doğusundan batı istikametinde yaptığı taarruz başarılı olmamıştı.⁹ Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders bu başarısızlıktan sonra, birliklerin bulunduğu durumu şöyle değerlendirmiştir:

“Türk kıt’alarının muharebe gücündeki düşüşü,14 Temmuz günkü hareket bana pek açık olarak göstermişti. Bugün burada meydana gelmiş olan durumun, bundan önceki harp (savaş) yıllarında komutam altındaki Türk kıt’alarında görülmesi mümkün değildi.. Başkomutan Vekili Enver Paşanın bildiri ve emrinde Kafkasya (Doğu Cephesi)’ya gitme isteğinde bulunan subayların bir derece yükselmesi ve bir misli maaş artırılması vaat edilmişti. Aile hayatlarının sürdürülmesiyle meşgul ve Ordular Grubunda sadece belli olan maaşıyla geçinmek zorunda olan ve bazen bu maaşı da alamayan subaylardan pek çokları, doğaldır ki, böyle bir hizmete istekli oldular. Muharebe faaliyetinde bulunan bir cephe subaylarına daha elverişli bulunan ve belki de uzun süre harp ihtimali olmayan bir cephede bir derece yükseltme ve bir misli maaş zammıyla görev ve hizmet teklifi Harp Tarihi’nde eşine rastlanması mümkün olmayan bir olay olmak gerekir. Subaylardan diğer bir kısmının eksilmesine sebep de, o sıralarda İstanbul’da çıkan büyük yangın nedeniyle, aileleri evsiz kalanlara izin vermek zorunluluğu olmuştur.”¹⁰

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Rusya’da yaşanan iç karışıklıklar, ardından Çarlık Rejimi’nin yıkılması sonrası gerçekleşen Bolşevik Devrimi nedeniyle savaştan çekilmiş olmasına rağmen, Sarıkamış Muharebesi’nden sonra da devamlı surette Kafkas (Doğu) Cephesi’ni takviye ederek, Filistin ve Irak Cepheleleri’nin zayıflamasına neden olmuştur. Yıldırım Orduları

*vekil değil, bir Erkan-ı Harbiye Reisi (Kurmaya Başkanı) atayınız. Her şeyden önce, orduya sahip ve egemen olmak gereklidir.Ancak, ondan sonra düşünülebilecek uygun kararlar uygulanabilir. Vahdettin, bu önerim üzerine, tıpkı kendisine ilk defa, Velihtken oturduğu sarayda gördüğüm zamanki gibi, gözlerini kapadı ve az sonra şu karşılığı verdi :Sizin gibi düşünen başka komutanlar var mıdır ?Vardır dedim. Düşünelim,dedi. Konuşmamız kendiliğinden kesilmişti. İzin aldım” Falih Rifkî Atay ve Mahmut Soydan, Atatürk’ün Anıları, 1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982, s.64; Armstrong, a.g.e., ss.66-68; Volkan, a.g.e., s.148. Vahdettin, bir müddet sonra Başkomutanlığı üzerine almış ve Enver Paşayı sadece Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisiğine (Genelkurmay Başkanlığına) görevlendirmişti. Padişah VI.Mehmet Vahdettin’in Mustafa Kemal Paşanın etkisinde kaldığı ve Enver Paşanın tek başına verdiği kararlarla ülkeyi nasıl felakete sürüklediğinin farkına vardığı anlaşılmaktadır. Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4, s.534.*

⁹ Nedim, a.g.e., s.131; Sanders, a.g.e., ss.284-286.

¹⁰ Güngör Cebecioğlu, “Atatürk ve Güney Cephelerimiz,”Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1991, s.47; Sanders, a.g.e., ss.287-288; Karal, a.g.e., c.IX, s.535; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*,c.III, Ks.3, ss.435-436.

Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in değerlendirmesinin, Nablus Meydan Muharebesi ve sonrasında yapılacak harekatta haklı olduğu anlaşılacaktır.

2. Mustafa Kemal'in Tekrar Filistin Cephesi'ne Atanması

Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Falkenhayn'la problem yaşayan Mustafa Kemal Paşa¹¹, 20 Eylül 1917'de Enver Paşaya rapor yazmış, Enver Paşanın Falkenhayn'dan yana tavır alması üzerine, 2 Ekim 1917'de istifa ederek İstanbul'a gitmişti.¹² Fevzi Paşa, 31 Ekim 1917 günü yapılan Birüssebi Muharebesi'nden ve Birüssebi'nin kaybedilmesinden sonra saat 23.00'te 7.Ordu komutanı olarak Filistin Cephesi'nde göreve başlamıştı. VI.Mehmet Vahdettin, 4 Temmuz 1918'de Sultan V.Mehmet Reşat'ın yerine tahta geçmiş, Mustafa Kemal'le görüşmek üzere, 5 Ağustos 1918'de Saray'a çağırılmıştı. Padişah VI. Mehmet Vahdettin, salonda bulunan Alman generallerine Mustafa Kemal için: "*Çok beğendiğim ve güvendiğim bir komutan*" dedikten sonra, Mustafa Kemal'e: "*...Sizi Suriye'ye komutan atadım. Oradaki durum önem kazanmış, oraya gitmeniz gerek, sizden istediğim şudur: O tarafları düşman eline geçirtmeyeceksiniz! Verdiğim görevi başarıyla yapacağınıza inanıyorum. Hemen o kıt'aya hareket etmelisiniz!*" iradesini bildirmiş, Alman generallerine bakarak: "*...Bu komutan, dediklerimi yapabilir*" demişti.¹³ Mustafa Kemal, Padişah VI.Mehmet Vahdettin ve Başkomutan Vekili Enver Paşanın kendisine oyun oynadıklarından şüphelenmiş, aklından geçenleri şöyle ifade etmiştir:

"Padişah Hazretleri!.. Bana öyle bir görev veriyorsunuz ki,o görevi yapmak buyruğunu (emrini,direktifini) almış komutanlar yerlerindedir. Beni

¹¹ Daha öncxe Filistin Cephesi'nde 4.Ordu Komutanlığı yapan Ahmet Cemal Paşanın Arap İsyanı'nın Suriye'ye yayılabileceğini bildirdiği 7 Temmuz 1917'den iki gün önce, Mustafa Kemal Paşa 2.Ordu Komutanlığından 7.Ordu Komutanlığına atanmıştı. Necati Çankaya, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Ankara, Tifduruk Matbaası, 1995, s.19; Arı, a.g.e., s.285. Falih Rifkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2004, s.103. Başkomutan Vekili Enver Paşa Mustafa Kemal Paşaya: "*Teşkili derdest (hemen gerçekleşmek üzere) bulunan 7.Yıldırım Ordusu Kumandanlığını bilakaydüşart (kayıtsız ,şartsız) kabul edip etmeyeceğinizin acele iş'arı (yazıyla bildirilmesi)*" şeklinde telgraf çekmiş, 2.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşaysa, Başkomutan Vekili Enver Paşaya: "*Teklif olunan 7.Yıldırım Ordusu Kumandanlığını bilakaydüşart (kayıtsız şartsız) kabul ediyorum*" cevabını vermişti. Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 3.b.,Ankara, TTK Yayınları,1995, ss.122-123.

¹² Ray Brock, *Mustafa Kemal Atatürk Hayalet Süvari*, 2.b, Çev. Haluk Gurulkan, İstanbul, Birharf Yayınları, 2006, s.216.

¹³ Cemal Kutay, *Ardında Kalanlar*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi Basımevi, 1988, s.247; Atay, Çankaya, s.118; Brock, a.g.e., s.222; Armstrong, a.g.e., s.69; Çetiner, a.g.e., s.149; Tezer, a.g.e., s.170; Cebecioğlu, a.g.e., s.48; Falih Rifkı Atay ve Mahmut Soydan, *Atatürk'ün Anıları*, 1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982, ss.68-69; Volkan, a.g.e., s.149; Atay, Çankaya, s.118.

onların üstünde bir başkomutanlığa mı atamaktasınız?..Eğer böyleyse,iftiharla (gururla) buyruğunuzu kabul edeceğim...Bir zamanlar istifa ederek, haklı sebeplerle bıraktığım bir orduyu-ki o ordu bugün yenilmiştir,orada bulunan bütün ordular gibi-beni,onun başına gönderiyorsunuz. o halde, bütün bu irade (emir, ferman) buyrulan görevleri yapmaya nasıl güç bulabilirim?"¹⁴

Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanlığına tekrar atanmasından memnun olmamakla birlikte, Padişah VI.Mehmet Vahdettin ile tartışmaya gerek olmadığını düşünerek izin alıp dışarıya çıktığı sırada, salonda Enver Paşanın güleç yüzüyle karşılaştığını ve ona:“Bravo dedim, kutlarım, başardınız!..Ve ciddi bir tavırla ekledim:Azizim, hiç olmazsa, biraz esaslı önlemler üzerinde konuşalım. Benim bildiğime ve anladığıma göre, artık Suriye’de ordu;kuvvet, durum, isimden ibarettir:Beni oraya göndermekle, güzel bir intikam alıyorsunuz. Sonra alışılmışın dışında bir iş yaptınız; Padişah’ın kendisinden bana buyruk çıkarttınız!”dediğini belirtmiştir.¹⁵ Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşayla görüşürken salonun bir köşesinde Balkan Savaşı komutanları, ateşli bir konuşma içindeydiler, Mehmetçik hakkında küçük düşürücü sözler söylüyorlardı.¹⁶

Kendi durumunu unutan Mustafa Kemal, Mehmetçiğe söylenen aşağılayıcı sözlere dayanamamış, coşkun konuşmanın en çok konuşan komutanına:“Paşam biz de askeriz, biz de bu orduya komutanlık etmiş adamız. Türk eri kaçmaz, kaçmak nedir bilmez...Eğer Türk erinin kaçtığını görmüşseniz, hemen bilmeli ki, onun başında bulunan en büyük komutan kaçmıştır. Eğer siz, kaçtığınızın yüzkarasını Türk erlerine yüklemek istiyorsanız, insafsızlık ediyorsunuz” demiştir.¹⁷ Karşısındaki General, Mustafa Kemal Paşayı tanımıyordu, yahut tanınamazlıktan geliyordu. Bir an durdu, sağındaki, solundaki komutanlara sordu: “Bu kimdir?” Fısıltılar, bu

¹⁴ Atay, *Atatürk'ün Anıları*, s.68; Aydemir, *Tek Adam*, c.I, s.297.

¹⁵ Volkan, a.g.e., s.149; Armstrong, a.g.e., s.69; Çetiner, a.g.e., s.150; Atay, *Çankaya*, ss.118-119. Osmanlı Devleti'nin personel sistemine göre, bir ordu komutanının, herhangi bir kadroya atanması için, önce Padişah'ın onayı alınır, müteakiben atama emri, Harbiye Nazırı tarafından kendisine yazılı olarak tebliğ edilirdi. Enver Paşa kendi yetkisi içinde olan bu atamayı-Mustafa Kemal Paşanın belirttiği gibi-bizzat Padişah'a onaylatmıştır. Tezer, a.g.e., ss. 170-171.

¹⁶ Bir büyük komutan şöyle diyordu:“Efendim,bu Türk erlerinde hayır yoktur, bunlar...sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah korusun, böyle duygusuz bir sürüye kimseyi komutan etmesin!” Atay, *Atatürk'ün Anıları*, s.69; Armstrong,a.g.e.,s.69; Çetiner, a.g.e., s.150.

¹⁷ Brock, a.g.e., s.223;Armstrong, a.g.e.,ss.70; Atay, *Atatürk'ün Anıları*,ss.69-70; Karal, a.g.e., c.IX,s.536.

zati aydınlattı, ondan sonra suspus oldular.¹⁸ Mustafa Kemal, dimdik yürümüş, Enver Paşanın yanından geçerek Saray'ı terk etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Padişah ve Enver Paşa hakkındaki kişisel düşüncelerini dikkate almayarak, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak amacıyla, Filistin Cephesi'ne hareket etmiştir. Uzun bir süredir hasta olan 7.Ordu komutanı Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak), 1 Ağustos 1918'de izinli olarak ayrılmış,¹⁹ Ordu Komutanlığını, 1-6 Ağustos 1918 tarihleri arasında, 2.Ordu Komutanı Nihat Paşa vekil olarak yürütmüştür. Mustafa Kemal Paşa, 7 Ağustos 1918'de, 7.Ordu Komutanlığını ikinci defa teslim almıştır.²⁰

Mareşal Falkenhayn, 25 Şubat 1918'de, Filistin Cephesi'ndeki Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığından alınmış, yerine atanan Mareşal Liman Von Sanders, 1 Mart 1918'de emir ve komutayı almıştı. Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebeleri'nde komutanı olan Liman Von Sanders'i çok iyi tanımış, 10 ay sonra tekrar Filistin Cephesi'ne onun emrine dönmüştü. Fevzi Paşa, Gazze-Birüssebi ve Yafa-Kudüs hattının kuzeyi arasında 7.Orduyu sevk ve idare ederek imha olmaktan kurtarmış, çok zor koşullarda kalmış, ağır şekilde hastalanmış ve tedavi için İstanbul'a dönmüş bulunuyordu. Mustafa Kemal Paşanın ikinci defa teslim aldığı 7. Ordusuna bağlı 3.Kolordu Komutanlığını Albay İsmet (Orgeneral İnönü), 20. Kolordu Komutanlığını Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy), 26.Tümen Komutanlığını Albay Fahrettin (Orgeneral Altay) yapıyorlardı.²¹

¹⁸ Çetiner, a.g.e., s.150.

¹⁹ Fevzi Paşa (Mareşal Çakmak), İstanbul'a döndükten sonra, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine (Genelkurmay Başkanlığına) atanmıştır. Armstrong, a.g.e., s.70.

²⁰ A. Mete Tuncoku, ve diğerleri, *Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları, 2001, s.34; Volkan, a.g.e., s.150; Armstrong, a.g.e., s.70; Sanders, a.g.e., s.300; Çankaya, a.g.e., s.21; Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu (TTK) Basımevi, 1984, s.14. Şükrü Tezer, Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordu Komutanlığını teslim aldıktan sonra kendisine: "Yeni vazifelerini, Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın, Padişah Vahdettin nezdinde yaptıkları teşebbüs ve tesir neticesi olarak bir Cuma selamlığında Padişah'ın, kendilerini huzura davetle ileride kendisine grup kumandanlığı tevcih olacağı vaadiyle şimdilik 7.Yıldırım Ordusu Kumandanlığına tayinini irade eylediklerini bizzat tebliğ etmeleri üzerine, çaresiz kabul mecburiyetinde kaldıklarını anlattıklarını" yazmıştır. Tezer, a.g.e., s.169.

²¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, 2 cilt, 4.b., İstanbul, Burçak Yayınevi, 4.b., 1968, s.25; Volkan, a.g.e., s.150; Armstrong, a.g.e., s.70. Mustafa Kemal, 11 Ocak 1905'te Harp Akademisi'nden mezun olduktan sonra, 5 şubat 1905'te merkezi Şam'da bulunan 5.Ordu Karargahına atanmıştı. Mustafa Kemal 1905-1907 yılları arasında görevli bulunduğu Şam'da "Vatan ve Hürriyet" adlı gizli bir siyasi cemiyet kurmuş, Suriye, Lübnan ve Filistin'de şubelerini açarak düşüncelerini yaymaya çalışmıştı. Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, s.10. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti, daha sonra merkezi Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmıştı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, 1909'da Selanik'te yaptığı 2.Kongresine Mustafa Kemal, Ali Fuat (Cebesoy), Fethi (Okyar), Kazım (Karabekir), Rauf

7.Ordu Kurmay Başkanı Alman Binbaşı Von Falkenhavzen ve 4.Ordunun Kurmay Başkanı Von Papan, hastalanarak hava değişimine Almanya'ya gitmişler, Alman Asya Kolu Komutanı, aynı zamanda 8.Ordunun sol kanat grubu komutanı Albay Frankenberg de Alman Cephesi'nde görev alarak ayrılmış, yerine Albay Von Oppen atanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, 12 Ağustos'tan itibaren Kafkasya'dan gönderilen 37.Kafkas Tümeninin cepheye gelen 109.Alayından iki taburunu hemen Ordu ihtiyatına almış, bu Alayın komutanıyla karargah subayları, Kafkas Cephesi'nde bir göreve tayin edilmiş ve yerlerine henüz bir atama yapılmamıştı. Bu durum, Enver Paşa tarafından Filistin ve Irak Cepheleleri'nin yeteri kadar önemsenmediğini göstermiştir.²² Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşanın yeniden 7.Ordu Komutanlığına atanmasından dolayı çok mutlu olmuş ve Ordunun içinde bulunduğu çok olumsuz koşulları ona açıklamıştı. Enver Paşa, Filistin Cephesi'ndeki koşulları ve gelişmeleri çok olumlu şekilde anlatmış, ancak, Mustafa Kemal Paşa, Enver Paşanın söylediklerinin gerçekleri yansıtmadığını anlamıştı.²³ Eylül başlarında Mustafa Kemal bir doktor arkadaşına durumu şöyle özetliyordu:

(Orbay), Tevfik Rüştü (Aras) ve İsmet (İnönü) de katılmışlardı. Mustafa Kemal, kongrede Ordu mensuplarının politika dışında kalmalarını savunmuş, yakın silah arkadaşlarının askerliği tercih etmelerini sağlamıştı. Mustafa Kemal Paşanın 2.Ordu Komutanlığı sırasında Yardımcılığını Kazım Paşa (Karabekir),Kurmay Başkanlığını Albay İsmet (Orgeneral İnönü) yapmıştı. Selanik kadrosundan Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy) ve Albay İsmet (Orgeneral İnönü) şimdi de Filistin Cephesi'nde Mustafa Kemal Paşanın emrinde 7.Ordunun komuta heyetini teşkil etmişlerdi. Volkan, a.g.e., s.99; Brock, a.g.e., s.224.

²² Lord Kinross, *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, 14.b, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları, 2003, s.150; Gnkur ATASE Bşk.Lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2,*Sina Filistin Cephesi*, ss.614.

²³ Brock, a.g.e., s.223.Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Mustafa Kemal Paşanın Enver Paşa tarafından yanıtıldığını ve Filistin Cephesi'nin gerçek koşullarının çok olumsuz olduğunu hatıralarında şöyle açıklamıştır: "*Çanakkale Muharebeleri'nde tanıdığım bu değerli komutan, buraya gelince Ordunun mevcut itibarıyla azlığını ve birliklerin perişan halini gördü ve aldandığını anladı. Enver Paşa ona gerçekten uzak rakamlar vermiş ve Ordunun durumunu da hayli elverişli göstermişti... Malarya(sıtma) ve dizanteri, bu sıcak yaz mevsiminde pek çok kayıp verilmesine sebep oldu. Bütün seyyar hastaneler, nekahathaneler,yurt içi hastahaneleri dolmuştu. Sıcaklığın 55-60 derece arasında değiştiği Ağustos ayında, birliklerin sabah 08.00'den güneş batıncaya kadar hareket etme imkanları yoktu. Yazlık elbisesi olmayan, ancak kalın yün kumaş giyen (bunlara paçavra demek daha yerindedir) ve dörtte üçünden fazlasının artık iç çamaşırı da kalmayan Türk erlerinin , doğrudan doğruya tenlerine giydikleri bu kalın kumaş altında ne zahmet çekecekleri apaçıktır. İngiliz ve Hintlilerin birçok sonuçsuz taarruzlarından sonra, Türk siperleri önünde kalan ölülerinin elbiselerinin derhal soyulması, asla özel olarak tertiplenmiş bir zulüm eseri sayılamaz. Bu durum,Türk erlerinin elbise, ayakkabı ve çamaşır elde etmek için açık olan biricik yoldu. Ölülerin soyulmasıyla ilgili yasaklar hiçbir işe yaramadı. Bu gibi*

“Suriye acınacak halde. Ne valisi var, ne de komutanı. İngiliz propagandası almış yürümüş. İngiliz gizli servisi her yanda faaliyet halinde. Halk hükümetten nefret ediyor ve İngilizler’in gelmesini bekliyor. Düşman hem asker, hem de ulaştırma bakımından güçlü. Onların karşısında biz pamuk ipliği gibiyiz. İngilizler artık bizi propaganda yoluyla savaştan daha kolay yenebileceklerine inanıyorlar. Her gün uçaklardan bombadan çok, boyuna Enver ve çetesinden söz eden kağıtlar atıyorlar...”²⁴

Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal; Yıldırım Ordular Grubu Komutanı General Liman Von Sanders’e 4.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa aracılığıyla gönderdiği teklifte: *“Türkiye şayet Faysal’a bağımsız bir Arap devleti kurulması konusunda teminat verirse, Şerif,4.Ordunun Şeria Cephesi’nin savunmasını kendi kuvvetleriyle deruhte edeceğini”* bildiriyordu.²⁵ Şerif Faysal’ın ulaştırdığı habere göre, İngilizler, 8.Ordu cephesinde büyük bir taarruza hazırlanıyorlardı. Faysal’ın teklifi kabul edilirse, böylece boş kalacak 4.Ordu birlikleri Şeria Nehri’yle Akdeniz arasındaki cepheyi takviye etmek için kullanılabilirdi. Liman Von Sanders, Mersinli Cemal Paşayı Faysal’la görüşmek üzere görevlendirmiş ve Enver Paşaya da bilgi vermiştir. Enver ve Mersinli Cemal Paşalar, Liman Von Sanders’in girişimlerine cevap vermemişler ve Faysal’ın bu teklifine inanmamışlardır. Filistin ve Hicaz bölgelerinde, İngilizler’le işbirliği yaparak, Ordularımızı arkadan vuran Arap İsyanı’nın lideri Mekke Emiri Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal, başlangıçta o bölgelerin komutanı olan Ahmet Cemal Paşayı kandırarak Kanal Harekatı’na katılmak üzere Medine’ye gitmiş, bir daha geri dönmediği gibi Medine’de Arap İsyanı’nı başlatmıştı. Hicaz’da başlayan ve Filistin’e de yayılan Arap İsyanı’ndan sonra, Türkler’in Araplar’a güveni kalmamıştır. Aslında, Faysal’ın komuta ettiği

durumlarda...Türk askerlerinin cıvız (zayıf) omuzlarındaki külüstür(eski, yıpranmış)elbise hızla yere atılıp, yerine düşmandan alınan yeni elbise giyiliyordu.” Sanders, a.g.e., ss.300-303; Karal, a.g.e., c.IX, s.536; Aydemir, Makedonya’ dan Ortaasya’ya Enver Paşa, c.III, s.353.

²⁴ Kinross, a.g.e., s.101. Alexander Aaronsohn’un hatıralarına göre, Lübnan’daki halkın düşünceleri de Filistin ve Suriye’ye benzer şekil gösteriyordu: *“Gerçekte burası hemen hemen 4000 mil kare büyüklüğünde Lübnan olarak adlandırılan ve esrarengiz öğretileri sadece sırdaşlarınca bilinen ve dışarıda bulunanlara asla işva edilmeyen gizli bir din ve bir halkla büyük bir eyalettir...Hristiyan mezheplerden Maruniler ve Müslüman Dürziler oturmaktadırlar...Lübnan’a otonomi hakkının tanınmasından sonra, eyaletteki gerek Maruniler ve gerekse diğer Hristiyanlar üzerindeki Fransız nüfuzu önemli oranda artmıştı. Hemen hemen herkes Fransızca konuşuyor ve kalbinde derin bir Fransa sevgisi taşıyordu. Dürziler ise daha ziyade İngiliz nüfuzu altında bulunuyordu. İngiltere son 60 yıldır dostlarıydı ve bunu hiçbir zaman unutmamışlardı...”* Alexander Aaronsohn, *Türk Ordusuyla Filistin’de*, Çev. Necmettin Alkan, İstanbul, Selis Kitaplar Yayımları, 2003, ss.70-71.

²⁵ Sanders, a.g.e., ss.297-298.

Arap Ordusu, İngiliz Ordusunun sağ (doğu) yanını koruyordu. Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, İngilizler Filistin'in Akdeniz sahil kesiminde taarruza geçerken, Şeria Nehri mevzilerinin Araplar'ın eline geçmesini sağlamak amacıyla, komutanlarımızı ikinci defa aldatmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır.²⁶

3. Nablus Meydan Muharebesi

Arap İsyanı'nın gelişmesine göre taarruz hazırlıklarını sürdüren Filistin Cephesi'ndeki İngiliz Ordusu, General Allenby komutasında yine iki piyade kolordusu, Çöl Atlı Piyade Kolordusu, Fransız ve İtalyan müfrezeleriyle, ordu bağlı birliklerinden ve hava kuvvetlerinden kurulmuş bulunuyordu. İngiliz Ordusunun kuruluşu şöyleydi:20.Kolordu: Komutanı, Tümgeneral P.W.Chetwode, Birlikleri:10 ve 53.Tümenlerle Kolordu Bağlı Birlikleri. 21.Kolordu: Komutanı, Korgeneral E.S.Bulfin, Birlikleri: 54 (East Anglian), 60 ve 75.Tümenlerle Fransız Müfrezesi (54. Tümen Komutanı emrinde), 3.Lahor ve 7.Hint Tümenleriyle Kolordu Bağlı Birlikleri. Chaytor Grubu: Komutanı, Tümgeneral E.W.Chaytor. Birlikleri: Avustralya-Yeni Zelanda (ANZAK) Atlı Piyade Tümeni ve 20.Hint Tugayı. Çöl Atlı Piyade Kolordusu: Komutanı, Tümgeneral H.G.Chauvel. Birlikleri: 4,5.Süvari Tümenleri, Avustralya-Yeni Zelanda (ANZAK) Atlı Piyade Tümeni (Chaytor özel görev kuvveti olarak kolordudan ayrılmıştır), Avustralya Atlı Piyade Tümeni ve Kolordu Bağlı Birlikleri bulunuyordu.²⁷

Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının Gazze, Kudüs ve Şeria Muharebeleri'nde meydana gelen zayıfatı ikmal edilememişti. Anadolu'nun ve diğer cephelerin uzaklığı yanında ulaşım olanaklarının da elverişsizliği Filistin Cephesi'nin takviyesine imkan vermemiş, geceli gündüzlü muharebelerde fiziki ve moral bakımından muharebe gücünü büyük ölçüde kaybetmiş kuvvetlerle,her bakımdan noksansız bir desteğe sahip olan çok üstün İngiliz Ordusu karşısında Nablus Meydan Muharebesi'ne girmek durumunda kalmıştır.²⁸ Bu şartları taşıyan Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığının, 18 Eylül 1918'deki kuruluşu şöyleydi: Yıldırım Ordular Grubu:Komutanı, Mareşal Liman Von Sanders.8.Ordu: Komutanı, Tuğgeneral Cevat (Çobanlı). 22.Kolordu:Komutanı, Albay Refet (Tümgeneral Bele). Birlikleri: 7 ve 20.Tümenler ve Kolordu Bağlı Birlikleri. Sol Kanat Grubu: Komutanı, Albay Oppen. Birlikleri:16,19.Tümenler, Alman Asya Kolu ve Kafkas Süvari Tugayı.7.Ordu : Komutanı, Tuğgeneral

²⁶ a.g.e., s.298.

²⁷ Belen, a.g.e., c.V, ss.61-62; Karal, a.g.e., c.IX, s.536.

²⁸ Atay, *Çankaya*, s.119; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.616.

Mustafa Kemal (Mareşal Atatürk). 3.Kolordu: Komutanı Albay İsmet (Orgeneral İnönü). Birlikleri: 1, 11.Tümenler ve Kolordu Bağlı Birlikleri. 20.Kolordu:Komutanı, Tuğgeneral Ali Fuat (Orgeneral Cebesoy). Birlikleri: 26,53.Tümenler ve Kolordu Bağlı Birlikleri. 4.Ordu: Komutanı, Tuğgeneral Cemal (Mersinli). 8.Kolordu: Komutanı, Albay Ali Fuat (Orgeneral Erdem). Birlikleri: 48,Mürettep Piyade Tümenleri ve Kolordu Bağlı Birlikleri. Şeria Grubu: Komutanı, Albay Esat. Birlikleri:24. Piyade ve 3.Süvari Tümenleri.2.Kolordu: Komutanı, Albay Şefket. Birlikleri: 62.Tümen, Şam, Havran, Maan Komutanlıkları ve Kolordu Bağlı Birliklerine ilaveten ayrıca, Ordularımızın Bağlı Birlikleri bulunmaktaydı.²⁹

İngilizler, Filistin Cephesi'nin genelinde üç, 8.Ordu Cephesi'nde yedi, 22. Kolordu cephesindeyse 14 kat fazla muharebe gücü üstünlüğü sağlamışlardı.³⁰ Filistin Cephesi'ndeki Türk kuvvetlerine (12 Piyade tümeni, bir süvari tümeni, bir süvari grubu ve Alman Asya Kolu) karşı İngilizler, 7 piyade, 4 süvari tümeni, bir Fransız, bir Hint ve bir Hecinsüvar (koşucu deve) tugayıyla taarruz hareketini planlamışlardı. Tümen sayısında Türkler, İngilizler'den beş Piyade tümeni fazla görünmekteyse de, tümenlerin gerçek muharebe gücünün kıyaslamasından (insan, silah, araç, gereç ve cephanesinin sayısı) İngiliz tümenlerinin bizim tümenlerden beş kat daha üstün olduğu görülür. Süvari tümeni sayısındaysa İngilizler, bire dört üstünlüğe sahiptir. Hava ve Deniz Kuvvetleri üstünlükleri de hesaba katılırsa, bu üstünlük daha

²⁹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, 3.b., *Mondros Mütarekesi ve Tatbikati*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1999, s.16; Brock, a.g.e., s.224; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.25; Belen, a.g.e., c.V, ss.60-61; Armstrong, a.g.e., ss.70-71; Karal, a.g.e., c.IX, ss.536-537; Nedim, a.g.e., ss.137-138; Kinross, a.g.e., s.150.

³⁰ İngilizler'in, Akdeniz'le Hicaz Demiryolu arasındaki kuvveti: 67.000 personel, 56.000 tüfek, 11.000 kılıç ve 552 toptan meydana geliyordu. Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV, Ks.2,*Sina- Filistin Cephesi*,s.616. Şükrü Mahmut Nedim'e göre; taarruza katılan üç İngiliz Kolordusunun iase mevcudu:150.000 kişi olup,taarruz kademesinde 69.000 kişi bulunmaktaydı. Nedim, a.g.e., s.138. Yıldırım Ordular Grubu'nun kuvvesi: 4.Ordu: 6.919 muharip er, 2.380 cephedeki piyade tüfeği, 9 hafif, 86 ağır makineli tüfek; 7.Ordu: 14.522 muharip er (24.Tümen ve 3.Süvari Tümeni hariç), 7.046 cephedeki piyade tüfeği, 51 hafif ve 348 ağır makineli tüfek; 8. Ordu: 19.157 muharip er, 10.393 cephedeki piyade tüfeği, 213 hafif ve 262 ağır makineli tüfekten ibaretti. Yıldırım Ordular Grubunun Toplam mevcudu:40.598 er, 19.819 tüfek, 273 hafif ve 696 ağır makineli tüfektir. Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Kls.3718, Dos.38, Fih.1-24. Enver Ziya Karal'a göre: Türkler: 4000 kılıç, 57.000 tüfek ve 540 topa sahip bulunmaktaydı. Karal, a.g.e., c.IX, ss.536-537. Sabahattin Selek'e göre: İngiliz taarruzunun başlangıcında, Mareşal Liman Von Sanders'in Yıldırım Ordular Grubunun insan mevcudu:100.000'e (geri hizmet kıt'alarıyla birlikte), General Allenby Ordusunun mevcuduysa: 500.000'e yakındı. Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.26.

da artmaktadır.³¹ İngilizler, Filistin Cephesi'nde Kara Kuvvetlerine ilaveten Deniz ve Hava Kuvvetlerinde de büyük üstünlüğe sahip bulunuyorlardı. General Allenby, karşısında bulunan üç Osmanlı Ordusunu (4,7 ve 8.Ordular) tamamen imha edecek büyük taarruz için şöyle bir plan hazırlamıştı: Cepheden piyadelerle taarruz edilecek, müteakiben süvari birlikleri, geri çekilme yollarını kesmek amacıyla, kuşatma ve çevirme manevrası uygulayarak, başarıyı genişletecek, örs ve çekiç taktiğiyle Türk orduları imha veya esir edilecekti.³²

General Allenby, Şeria Muharebeleri'nden kazandığı tecrübeyle, bu bölgede büyük çapta bir hareket yapılamayacağını değerlendirmişti. Bu nedenle, asıl taarruzun Şeria Nehri'yle Akdeniz arasından yapılarak, zayıf bir hat halinde uzanan Türk mevzilerini istediği yerden yarabileceğini düşünüyordu. Şeria Nehri batısındaki iki Türk ordusunun ana ikmal yolları, Bisan ve Afule'den geçiyordu. Süvari Kolordusu, Türk birliklerinden önce buraları ele geçireceklerdi. Kudüs kuzeyindeki dağlık bölgede Türk direnişiyile karşılaşılacağını göz önünde tutan Allenby, birliklerinin hareketına daha elverişli ovaya süratle ulaştıracak, denizyolu ve demiryolu ile lojistik desteğini kolaylaştıracak olan kıyı bölgesini, asıl taarruz mihveri olarak seçmişti. Bu hareket için, 8.Türk Ordusunun karşısında, beş piyade tümeniyle bir Fransız müfrezesi ve üç süvari tümeni toplayarak sıklet (ağırlık) merkezi yapmıştı. Bu kuvvetlerin çoğunu (dört piyade ve üç süvari tümeni) 22.Türk Kolordusu cephesinde tertiplemişti.³³

Böylece, Hicaz demiryoluyla deniz arasındaki 10 kilometrelik cephedeki Türk kuvvetlerine karşı, 14 katlık bir üstünlük sağlamıştı. Birinci Dünya Harbi'nde hiçbir cephede bu kadar fazla muharebe gücü üstünlüğü sağlanamamıştı.³⁴ İngilizler, İkinci Şeria Muharebesi'nden itibaren, beş ay kadar hazırlandıktan sonra 18 Eylül 1918'de, tekrar taarruza başlamışlardır.³⁵

³¹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.618. Lord Kinross'a göre: "General Allenby'in komuta ettiği İngiliz Ordusu, Türkler'den iki kat kuvvetli, süvari ve uçak bakımından ezici bir üstünlüğe sahip bulunuyordu" Kinross, a.g.e., s.151.

³² Volkan, a.g.e., s.151; Kinross, a.g.e., s.151.

³³ Bkz. EK-B: Nablus Meydan Muharebesi Krokisi

³⁴ Kinross, a.g.e., s.151; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV,Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.622.

³⁵ Tezer, a.g.e., s.173; Atay, *Çankaya*, s.119; Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.25; Karal, a.g.e., c.IX, s.537; Çetiner, a.g.e., s.18; Armaoğlu, a.g.e., s.142. Mustafa Kemal Paşa, 7.Ordu Komutanlığını çok olumsuz koşullar içinde teslim almış, üzüntü ve yorgunluktan hastalanmıştı. Kurmay Başkanı, yatağında yatan Mustafa Kemal Paşaya, günlük raporları getirmişti. Mustafa Kemal Paşa bir Hintli esirin ifadesine dayanarak düşmanın cephe üzerinde ciddi saldırılar yapacağını değerlendirdiğini ifade ederek, hatıralarında olayı şöyle anlatmaktadır : "Biraz sonra, kurmaylarımı toplu olarak göreceğim dedim. Yataktan kalktım,

19 Eylül 1918 günü saat 03.00'te gelen bir Ordular Grubu emrinde: "18 Eylül 1918'de, düşmanın 7.Ordu cephesinin merkez ve sol kanadına taarruz ettiği ve muharebenin devam etmekte olduğu, durum açıklığa kavuşuncaya kadar orduya katılması kararlaştırılan 191.Alayın bir taburunun, 7.Ordu emrine verildiği" bildirildi.³⁶ İngilizler, 19 Eylül 1918 günü saat 04.30'da, 22.Kolordu cephesine ve 10 dakika sonra da 19.Tümen cephesine yoğun bir topçu ateşi açmıştı.³⁷ Düşman topçu ateşinin tesiriyle telefon bağlantıları hasar gördüğünden, birlikler arasındaki irtibat kesilmişti. Saat 05.00'e kadar muharebe durumu hakkında haber temin edilememişti. Topçu ateşinin 8.Ordu bölgesinde yoğunlaşması, düşmanın asıl taarruz istikameti hakkında emare veriyordu. Saat 05.50'de düşmanın, 20.Tümen mevzilerine girdiği, 7.Tümenin ileri mevzilerini ele geçirdiği öğrenilmişti. İngiliz 5.Süvari Tümeni, saat 08.00'de Falik Nehri üzerinde kurulan köprüden kuzeye geçmişti.³⁸ İngiliz Ordusu, asıl taarruzunu (ağırlık veya sıklet merkezi), Hintli esir askerin sorgulamasında söylediği gibi, 8.Ordu bölgesinden Yafa-Hayfa istikametine yöneltmişti. Düşman, deniz topçusu ve uçaklarının desteğinde, Türk Ordularının inatla mevzilerini savunmalarına rağmen, başlangıçta haberleşme sistemlerini tahrip etmiş, birliklerin aralarında ve Yıldırım Ordular Grubuyla olan irtibatını keserek, karşılıklı olarak emir almalarını ve rapor göndermelerini engellemişti.³⁹ 8.Ordu Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa, 19 Eylül 1918 günü saat 08.50'de, Yıldırım Ordular Grubu komutanı Mareşal Liman Von Sanders'e gönderdiği muharebe raporunda şunları yazmıştı:

" Önce belirttiğim gibi, sağ kanattaki durum pek kötüdür. 7.Tümen tüm olarak muharebe dışı kalmıştır. 22.Kolordu El Tire kesimine çekilmiştir.

giyindim, iş odasına giderek bir savaş buyruğu yazdırdım. Bu buyrukta ; düşman, 18 Eylül günü akşamı genel saldırı yapacaktır diyor ve buna karşı alınacak tedbirleri sıralıyordum. Bu buyruğu, bilgi için Liman Von Sanders Paşaya gönderdim. Çok saygı duyduğum bu zat, benim raporlardan çıkardığım sonucu önemsememiş ve gülmüş...18-19 Eylül gecesi Kolordu Komutanları İsmet ve Ali Fuat Paşaları telefon başına çağırdım ve sordum: Verdiğim buyruğu ve ona göre gereken önlemleri aldınız mı? Buyruğunuz yapılmıştır, karşılığını verdiler. Ben daha telefon konuşmasını bitirmeden düşman topçusu savaş hatlarımız üzerine ateş etmeye başladı." Atay, Atatürk'ün Anıları, ss.73-75; Çankaya, a.g.e., s.21; Armstrong, a.g.e., ss.71-73; Volkan, a.g.e., s.151; Kinross, a.g.e., s.152; Brock, a.g.e., s.225.

³⁶ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.25; Sedat Doğruer, *Yıldırımın Akıbeti*, İstanbul, Askeri Basımevi, 1927, ss.144-149; Nedim, a.g.e., s.146. Mustafa Kemal, Filistin Cephesi'nde göreve başladıktan bir ay kadar sonra, düşman 18 Eylül 1918'de 7.Ordu cephesine taarruz etmiş, bir gün sonra diğer orduların cephelelerinde de muharebe tekrar bütün şiddetiyle başlamıştır. Tezer, a.g.e., s.172-173.

³⁷ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.455; Sanders, a.g.e., s.314.

³⁸ Nedim, a.g.e., s.146; Doğruer, a.g.e., s.150.

³⁹ Karal, a.g.e., c.IX, s.537.

Topçusunun çoğunu kaybetmiştir. Kolordu, bu kesimde tutunmaya çalışıyor; fakat Kolordu Komutanı (Tümgeneral Refet Bele), bu kesimde durabileceğinden kuşkuludur. Düşman, bu hattın da bazı kesimlerine girmiştir. Karşı taarruzla geri atılmasına çalışılıyor. 19. Tümen, Kefri Kasım yöresine çekilmiştir. Grupça mümkün olan yardımın yapılmasını rica ederim”⁴⁰

İngilizler Şeria Nehri üzerinde köprü inşa ederek, asıl taarruzun 7.Ordu cephesine yapılacağı emaresini vermişler, 8.Orduyu hazırlıksız yakalamışlar ve baskın tesiri yapmışlardı.⁴¹ Cevat (Çobanlı) Paşanın bu raporundan, 8.Ordunun cephesinin yarıldığı ve imha olma tehdidi yaşadığı anlaşılıyordu. 19 Eylül 1918 günü öğleden sonraki saatlerde Mesudiye'den Cenin'e giden yol, 8.Ordunun geri çekilen sahra ağırlıkları, karargah ve menzil teşkilatından firar eden erlerle dolmuştu. Karargahların çok sayıdaki erleri, normal zamanda hiç ortada görünmezlerdi. Tul-ü Kerem'den Anabeta'ya giden yolla, bu yolun iki tarafındaki sırtlardaki patikalarda da aynı şekilde uzun firari kolları görünüyordu. İngiliz uçak filolarının alçaktan uçarak attıkları bombalar, yolları şehitlerimiz, hayvan ölüleri ve tahrip edilen araç parçalarıyla doldurmuştu. Bu dağınık ve disiplinsiz guruptan hiç olmazsa küçük düzenli birlikler kurup, düşmana karşı koymak için bazı subayların giriştiği teşebbüsler, muharebe şoku yaşayan, can derdine düşmüş panik halindeki kalabalığın ilgisizliği karşısında hiçbir işe yaramamıştır.⁴²

Sir Edmund Allenby, her türlü lojistik desteği sağlanmış ve takviye edilmiş, üstün muharebe gücüne sahip olan birlikleriyle 19 Eylül 1918'de başlattığı büyük çaplı taarruzla muharebe gücü etkinliğini kaybetmiş bulunan 8.Ordunun cephesini yarmış, süvari birlikleri açılan gedikten girerek başarıyı genişletme hareketına başlamışlardı.⁴³ 22.Kolordunun 7.Tümeni Anepta doğusunda Tul-ü Kerem Boğazı'nın iki tarafında, Kolordunun kalanı Beyti Lit-Kor hattında, Sol Kanat Grubu, Felamiye-Kafri Till-Der İstiya

⁴⁰ Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Kls.3787, Dos.H-37, Fih.1-14. Nablus Meydan Muharebesi'nde 8.Ordunun 22. Kolordusunun cephesinin 19 Eylül 1918 günü saat 08.30'da yarıldığı, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'in durumu saat 09.00'da 8.Ordu Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşanın saat: 0850'de gönderdiği raporundan öğrendiği, tedbir almaya çalıştığı, ancak, süratle ilerleyen İngiliz birlikleri karşısında hareket kabiliyeti düşük olan Türk birliklerinin yarma yerini tıkamakta geciktikleri anlaşılmaktadır. Belen, a.g.e., c.V, ss.72-73.

⁴¹ Volkan, a.g.e., s.151; Kinross, a.g.e., s.151; Brock, a.g.e., s.225.

⁴² Cebecioğlu, a.g.e., s.52; Sanders, a.g.e., s.318-319.

⁴³ Baron Kress Von Kressenstein, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul, Askeri Matbaa, 1943; s.200; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354; Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, s.455; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.16.

hattındaydı. 22.Kolordu tüm toplarını kaybetmiş, Sol Kanat Grubuna bağlı 19.Tümen, toplarının bir kısmını kurtarmış, 16.Tümen ve Alman Asya Kolu düşmanla sıkı bir muharebeye girmemişlerdi. 8. Ordunun Nablus-Cenin ana mihverinde geri çekilmesi panik haline dönüşmüştü.⁴⁴ 8.Ordu Komutanlığı geri çekilme yolunu seçerken, 7.Orduyu sıkıştırmamayı düşünmüş, düşman ve arazi durumunu dikkate almamıştı. Düşmanın 60.Tümeni 22.Kolordunun cephesini yarmış,Tul-ü Kerem-Mesudiye istikametinde taarruzuna devam ederek, Nablus'u kuşatmaya başlamıştı. Çöl Atlı Piyade Kolordusu, 60.Tümenin yarma yerinden girerek gediği genişletiyor, Nasıra-Afule-Bisan ve Cenin istikametlerinde taarruz hareketına devam ederek, 8 ve 7.Orduların geri çekilme yollarını kesmeye ve Şeria Nehri batısında çevirmeye çalışıyordu.⁴⁵

Düşman topçusu, 19-20 Eylül 1918 gecesi,7. Ordunun 3.Kolordu cephesinde Ferha, Iskaka ve Şeyh Tarutiye'yi sürekli ateş altına almıştı. İngilizler, 3. Kolordunun sağ (batı) kanadından, 7 ve 8.Orduların ara hattı üzerinden yeniden taarruza başlamışlardı. İngilizler'in 53.Tümeni, 53.Türk Tümenine taarruz ediyordu. Düşman, 7.Ordunun 20.Kolordusunun cephesine de girme yapmıştı. İngilizler, 8.Ordu bölgesinde 60.Tümenin kuşatmasını, 3.Kolordu cephesinden taarruz eden 10.Tümenle Nablus'ta, Çöl Atlı Süvari Kolordusunun çevirmesini, 20.Kolordu cephesinden taarruz eden 53.Tümenle Afule-Bisan hattında tamamlayarak, Yafa-Akdeniz-Afule-Bisan-Şeria Vadisi- Lut Gölü-Kudüs-Remle hattı arasındaki bölgede 8 ve 7. Ordularımızı imha veya esir etmek istiyorlardı.⁴⁶ Mustafa Kemal Paşa, 8.Ordunun cephesi ve Yıldırım Ordular Grubunun gerisinde meydana gelen bu çok kritik durum nedeniyle, 7.Orduyu imhadan kurtarmak amacıyla, geri çekilmekten başka bir hareket tarzının uygulanmasının mümkün olamayacağını değerlendirerek, Nablus-Bisan arasına üçüncü bir yol açtırmış,⁴⁷ 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet (İnönü) ve 20.Kolordu Komutan Ali Fuat (Cebesoy) Paşaya şu emri vermiştir:

“Düşman piyadesinin, 7.Orduya taarruzları zaman zaman kesilmek üzere devam etmektedir.Kuvvetli İngiliz süvarisi, 8.Ordunun kanat ve gerilerinde bulunmaktadır. 8.Orduda genel durum, 19 Eylül 1918'den daha geride, sol kanadı Surra'nın hemen güneydoğusundaki tepede olmak üzere

⁴⁴ Cevat (Çobanlı) Paşanın komuta ettiği 8.Ordu, muharebenin ilk günü 19 eylül 1918'de mevzilerini kaybetmiş, düşmanın şiddetini artıran taarruzları karşısında, birçok esir vererek, silah, araç ve gereçlerini bırakarak, çekilmeye devam etmiştir. Karal, a.g.e., c.IX, s.537.

⁴⁵ Brock, a.g.e., s.225; Gnkur.ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*,s.637.

⁴⁶ Belen, a.g.e., c.V, s.74; Brock, a.g.e., s.225.

⁴⁷ Doğruer, a.g.e., ss.138-139; Nedim, a.g.e., s.150.

bir mevzii almayı gerektiriyor.7.Ordu, buna göre;Surra-Şeyh Selman Farisi-Şeyh Manha El Fevka-Averta-Hirbet Ebu Rıza-Vadi Samu kuzey sırtları-Um Hilal batı ve güney sırtı- Karn Sartabe hattına çekilmeye karar vermiştir...7.Ordu Karargahı Beyti-Hasan' da kurulacaktır. Karargahın ne zaman hareket edeceği ayrıca bildirilecektir.”⁴⁸

Mustafa Kemal Paşanın emrine uyan 7.Ordu, Filistin Cephesi'nde meydana gelen bu kritik durum karşısında, Anadolu'yla irtibatını kesmeye ve gerisini kuşatmaya çalışan İngiliz atlı kuvvetlerinin imhasından kurtulmak amacıyla, geri çekilmeye başlamıştır.⁴⁹ 20 Eylül 1918 günü sabahı saat 05.30'da, Nasıra'nın güneyindeki caddelerde bağrışmalar, silahbaşı komutları ve daha sonra da makineli tüfek sesleri duyulmuştu. İngilizler,Yıldırım Ordular Grubu Karargahını esir veya tahrip etmek amacıyla, Nasıra'ya girmişlerdi.⁵⁰ Yıldırım Ordular Grubunun 8.Ordu cephesinin tamamı, 7.Ordunun sağ (batı) kanadındaki arazinin bir kısmı, düşmanın eline geçmiş bulunuyordu. İngiliz Süvari birlikleri, 20 Eylül 1918 sabahı Yıldırım Ordular Grubu Karargahının bulunduğu Nasıra'ya baskın yapmış, Bisan'a girmiş ve 7.Ordunun Şeria Nehri batısından kuzeye çekilme yolunu kapatmıştı.⁵¹ Düşman, 20 Eylül 1918 günü akşamına doğru 22.Kolordu cephesindeki taarruzunu şiddetlendirmiş, birkaç saat savunmasına devam eden 46.Tümen mevzilerini bırakmak zorunda kalmıştı. 22.Kolordu Komutanı Albay Refet (Bele), birliklerini imhadan kurtarmak, Cenin ve Nablus istikametlerini kapatmak amacıyla, Sebastiya-Der Şeraf hattına çekilmeye karar vermişti. Sol Kanat Grubu (16 ve 19. Tümenler) da çekilme esnasında çok zayıat vermiş, birliklerin gerisi çevrilmiş ve Cenin istikametinde çekilme imkanı kalmamıştı. 8. Ordu, 21 eylül 1918'de 7.Ordunun sağ (batı) kanadında meydana gelen açık yanını kapatmak üzere Sebastiya-Surra hattını tutmaya çalışmıştı. 8. Ordunun, Sebastiya-Surra hattında bulunan personelinden daha fazlası, önceden 20-21 Eylül 1918 gecesi, Nablus'a hatta Vadi Fara'ya kadar çekilmişlerdi.⁵²

⁴⁸ Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Kls.3705, Dos.28, Fih.7;7-1;7-2; Kinross, a.g.e., s.153.

⁴⁹ Karal, a.g.e., c.IX, s.537; Volkan, a.g.e., s.151.

⁵⁰ Armstrong, a.g.e., s.73; Cebecioğlu, a.g.e., s.52; Karal, a.g.e., c.IX, s.537; Nedim, a.g.e., s.150; Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354.Geniş bilgi için bk. Sanders, a.g.e., ss.320-324; Bayur,*Türk İnkılabı Tarihi*,c.III, Ks.3, s.455.

⁵¹ Padişah VI. Mehmet Vahdettin, Nablus meydan Muharebesi'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine çok vahim bir duruma gelmesi üzerine, Başkomutanlık görevini üzerine almış, Başkomutan Vekili Enver Paşayı sadece Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) olarak görevlendirmiştir. Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.644.

⁵² Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2,*Sina-Filistin Cephesi*, s.637; Nedim, a.g.e., s.150.

Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Nasıra'da İngilizler'e esir olmaktan son anda kurtularak,⁵³ Karargahıyla Taberiye'ye, 8.Ordu Karargahı ve imhadan kurtulan Alman Asya Kolu, 16 ve 19. Tümenlerle Nablus-Bisan istikametinde, Mustafa Kemal'in 7.Ordu Karargahıysa zayıf vermeden Nablus doğusuna intikal etmişlerdi.⁵⁴ İngiliz Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı, Türk direnişinin 20 Eylül 1918' de kırıldığını ve düzenli savunmasının artık sona erdiğini kesin olarak kabul etmişti. İngiliz Ordusu Komutanı General Allenby, Cevat (Çobanlı) Paşanın komuta ettiği 8.Türk Ordusunun muharebe dışı bırakıldığını saptamıştı.⁵⁵ Yapılan keşifler ve alınan bilgilerden, sabahın ilk saatlerinden itibaren, Türk Ordularının geri bölgesinde büyük bir telaş ve heyecan başlamıştı. Nablus'tan Bisan ve Şeria Vadisi'ne giden yollar, kıt'alar ve taşıt araçlarıyla dolmuş, İngiliz savaş uçaklarının sürekli olarak yaptıkları taarruzlar, Türk kıt'alarının düzensizliğini büsbütün artırmış, bunlardan bazıları Bisan istikametinde yollarına devam ettilerse de burada 4.İngiliz Süvari Tümenine esir düşmüşler, büyük bir kısmı Vadi Fara boyunca Şeria Nehri istikametine gitmişlerdi. Hirbet Fruh'tan 14 kilometre ileride Ayn Şebele'den Bisan'a ayrılan yolun bir buçuk kilometre kadar ilerisinde yolda yakalanan yürüyüş kolu, ağır bir şekilde bombalanmış, ortalık birden karışmış, araçlar devrilmiş ve yol kapanmıştı. Yürüyüş kolunun geri kalan kısmı, Ayn Şebele'de yoldan ayrılarak Bisan istikametine yönelmişti. Türk Ordu birlikleri, düzen ve teşkilatını tüm olarak kaybetmiş ve Hirbet Fara-Bisan yolu ve Şeria Nehri arasında dağılmıştı.⁵⁶

Mustafa Kemal Paşa ve Karargahı, 20 Eylül 1918 akşamı Nablus'tan Beyti Hasan'a gelmiş, Yıldırım Orduları Grubunun içine düştüğü bu çok kritik durumdan,7.Orduyu kurtarmak için, Karargahıyla sabaha kadar çareler düşünmüştü. Nablus-Beyti Hasan ve Nablus-Ayn Sübyan-Tubas istikametlerinde uzanan iki yol 7.Ordunun ikmal kolları, kabileleri, 8.Ordunun dağılan unsurları tarafından doldurulmuş, tıkanmış ve geçilmez

⁵³ Brock, a.g.e., s.225. Lord Kinross'a göre: "Allenby, burasının, tarihin başlangıcından beri, kesin sonuçlu savaflara sahne olduğunu çok iyi biliyordu. Piyadelerini Türkler'in peşine salarken, atlarını da ana çekiliş yolunu kesmek üzere doğuya yöneltti. Etkili bombardımanlar Türkler'in haberleşme hatlarını kesmişti. Bu yüzden Liman Von Sanders, bozgunun büyüklüğünü ancak yirmi dört saat sonra anlayabildi. Nezaret (Nasıra)'daki karargah geceleyin yol almış olan düşman atlı kuvvetleri tarafından basıldı. Daha yataкта olan Liman Von Sanders ile bütün kurmay heyeti az kalsın esir düşüyorlardı." Kinross, a.g.e., s.152.

⁵⁴ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.VI, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972, s.3577; Sabahattin Selek, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.I, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985, s.130; Nedim, a.g.e.,s.150; Sanders, a.g.e., ss.323-324.

⁵⁵ Armstrong, a.g.e., s.73.

⁵⁶ Belen, a.g.e., c.V, ss.78-80.

bir hal almıştı. 8.Ordu personelinin, 7.Ordu birliklerinin disiplin ve moralini bozmamaları ve yeni mevziie giden çekilme yollarının açık tutulması önem kazanmıştı. 20-21 Eylül 1918 gecesı alınan bilgiler, Vadi Fara'da görülen durum ve olaylar; 8.Ordunun tüm olarak parçalanmış ve dağılmış olduğunu gösteriyordu.⁵⁷ General Allenby, Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığını tam bir bozguna uğratmıştı.⁵⁸ Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'le irtibat kuramayan 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa; 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet (İnönü) ve 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşaya, birlikleri bir an önce Vadi Fara kuzeyine alarak, kısmen düşman tehdidinden kurtarmak için, 21 Eylül 1918 gecesı saat 01.30'da şu emri vermişti:

*“Genel durum, mümkün olan süratle Ordunun Vadi Fara kuzeyine geçerek, Bisan dolaylarına ulaşmasını zorunlu kılmaktadır.8.Ordunun kısımları, Nablus'un 5-6 kilometre kadar batısında olup, bu kısımlar da Tubas(Tübaz) üzerine çekilecektir.3.Kolordu, hareketını 8.Orduya uydurarak, Telleuze-Tümmün güneyi hattına çekilecektir. 20.Kolordu, hareketını 3. Kolorduya uydurarak Beyti Hasan-Bisan şosesi iki tarafına çekilecek ve Şeria Grubuyla irtibatını göz önünde tutacaktır...Her türlü imkana başvurularak irtibatın korunması ve sürdürülmesi elzemdir...Ancak, 20.Kolordunun, 3. Kolordudan önce şimdiki mevziini bırakması sakıncalıdır. Ordu karargahı Beyti Hasan'dadır.”*⁵⁹

7.Ordu, Bisan istikametini açık tutarak, Şeria Nehri'ni doğuya geçemediği takdirde, güneyden ve kuzeyden düşmanın baskısına maruz kalabilir, Şeria Nehri batısında imha olabilirdi. 7.Ordunun bulunduğu bu güç durum ve koşullardan kurtarılması için alınması gereken tedbirler düşünülürken;“*Dakika geciktirilmesi mucibi idamdır*” işaretini taşıyan ve Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığından durum hakkında bilgi isteyen Başkomutanlığın bir telgrafı Nablus Telgrafhanesi' ne gelmişti. Telgraf, Beyti Hasan'da bulunan 7.Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşaya gönderilmişti. Başkomutanlığın, Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders'le irtibatının olmadığı anlaşılıyordu.⁶⁰ Mustafa Kemal

⁵⁷ Karal, a.g.e.,c.IX, s.537; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi,c. IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi*,s.651; Nedim, a.g.e., s.151; Armstrong, a.g.e., s.73.

⁵⁸ Christophe Abensour ve diğerleri, *Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi İnsan ve Tarih,Tarih Siyasal Sistemler Düşünce Tarihi Dinler*, İstanbul,Milliyet Yayını, 1993, s.225; Kinross, a.g.e., s.152.

⁵⁹ Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi, Kls.3705, Dos.28, Fih.15;15-1.

⁶⁰ Liman Von Sanders'e göre: “*Bir memlekette bu bağlantıların kesilmesi, ancak Alman ölçülerine uygun yolların bulunmamasıyla Avrupa'da kullanılan vasıtalarından mahrum ve bunlara ek olarak, ahalinin(halkın) Hükümet'e düşmanlık beslemesiyle izah olunabilir. Gerçekten bölgede bütün Arap ahali (halk) silahlanmıştı. Subaylara, erlere hatta küçük*

Paşa, 21 Eylül 1918'de Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Albay İsmet (İnönü)'e emir verdiği saatte Başkomutanlığa Yıldırım Ordular Grubunun durumunu açıklayan şöyle bir telgraf yazmıştır:

“Düşman süvarilerinin Samah'a kadar ulaştıkları anlaşılıyor.8.Ordu kalmamıştır. 7.Orduyu Vadi Fara kuzeyine çekmeye çalışıyorum. Ordu henüz düzenini korumaktadır. Ancak, yiyecek ve cephane sorunu düşünülmeye değer. 4.Ordu henüz taarruza uğramamış ve sağlamdır. Bisan'ı tuturmaya çalışıyorum. Her halde, kuzeyden bu noktaya kuvvet yetiştirilmesi hayat ve mebat sorunudur. Ben Karargahımla, Ordunun merkezi gerisinde sözünü ettiğim vadide, Beyti Hasan'dayım. Grup Komutanlığıyla bağlantı yoktur.”⁶¹

21 Eylül 1918 Sabahı, 7.Ordunun sağ (batı) kanadını korumak üzere, Sebastiya-Surra hattında sadece 8.Ordunun bazı unsurları kalmıştı. Düşman, sabahın erken saatlerinde bu hatta bulunan zayıf 8.Ordu kıt'alarına tekrar taarruza başlayınca, 22.Kolordu emrinde dağınık haldeki birliklerle 46.Tümen birlikleri de dağılmışlardı. 22.Kolordu komutanı Albay Refet (Bele), Karargahıyla Nablus Boğazı'nı geçerek, Nablus istikametinde çekilmeye çalışıyordu. Bu durum karşısında birliklerinin yeni bir savunma hattı tesis etmesi mümkün olmamıştı. 8.Ordudan geri kalan unsurları da öğle zamanı Nablus'a gelmişti. 22.Kolordu, tümüyle yok olmuş, Sol (doğu) Kanat Grubu da artık emir ve komuta yapısı içinde teşkilatlandırılmayacak ve görev yapamayacak bir duruma gelmiş, açık söylemek gerekirse, artık 8.Ordu muharebe gücünü tamamen kaybetmişti. 8.Ordu Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa Nablus'tan çıkarken, düşman süvarisinin taarruzuna uğramış, otomobiliyle, tıkanan Nablus-Ayn Sübyan yolunu geçememiş, bölgeden temin edilen bir havan arabasına binerek, araziden giderek karşı karşıya kaldığı çok zor durumdan ve esir olmaktan son anda kurtulmuştur. 22.Kolordu komutanı Albay Refet (Bele) de Cevat (Çobanlı) Paşa gibi, canını zor kurtarmıştır.⁶² Yıldırım Ordular Grubunun cephesi yarılmış, 8.

müfrezelere saldırıyor, baskınlar yapıyor, birçoğunu öldürüyor ve hatta parçalıyorlardı. Elbiseleri soyulmuş, hakarete uğramış bir vaziyette canını kurtarabilen askerlerden pek çoğu bunun tanığıdır. Telefon ve telgraf hatları durmadan kesiliyordu. Orduda telsizlerin ağır arabalarını çekecek hayvan da bulunmadığı için, bunlardan da yoksunduk. Sanders, a.g.e., s.329; Gnkur.ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2, Sina-Filistin Cephesi, s.656. İngiliz Casusu T.E.Lawrence'in danışmanlığını yaptığı Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın Ordusuna mensup Araplar, Türk Ordularının çekilme yolları üzerine pusu kuruyor, köprüleri tahrip ediyor, telgraf ve telefon hatlarını kesiyor, kıt'asından ayrılıp dağılan askerleri öldürüyor, giyeceğini soyup alıyor ve organlarını kesiyorlardı. Armstrong, a.g.e., ss.73-74.

⁶¹ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, ss.455-456; Cebecioğlu, a.g.e., s.53.

⁶² Doğruer, a.g.e.,s.152.

Ordunun çoğunluğu imha ve esir olmuş, 7.Ordunun cephesinde çok kritik bir durum meydana gelmişti. Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu,Nablus,Afule,Bisan ve Şeria Nehri arasında Allenby'ın Ordusu tarafından çembere alınmıştı. Birinci Dünya Harbi'nde, Kafkasya, Irak, Çanakkale ve Avrupa Cepheleleri'nin hiçbirinde Türk komutanları ve Türk Orduları bu kadar zor bir durum yaşamamışlardır. Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders Karargahıyla birlikte 21 Eylül 1918' de Dera'ya intikal etmiş, Arap İsyanı'nın ortasında kalmıştır.⁶³

8.Ordu Komutanı Cevat (Çobanlı) Paşa, Kurmay Başkanı, birkaç subay ve erle birlikte, 7.Ordu komutanı Mustafa Kemal ile 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşanın bulunduğu Bisan güneyindeki Um el Kart'a gelmişti. Mustafa Kemal, yapılan durum değerlendirmesi sonunda: "*Bisan'ı zorlamaktan vazgeçmedeki zorunluluğu ve Şeria'nın en kısa yoldan doğuya geçilmesi gerektiğini*" gerekçeleriyle 8.Ordu Komutanı Cevat Paşaya açıklamıştı. 8.Ordu Komutanı önce Tubaz'a uğrayarak, Mustafa Kemal'in emirlerini, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet (İnönü)'e iletmış, 3. Kolordunun durumunu öğrendikten sonra, imha ve esir olmaktan kurtulabilen kıt'alarını bulmak üzere Bisan istikametine hareket etmişti. 7.Ordu Karargahı, gece yarısına doğru Bisan'ın 25 kilometre güneyindeki Der Tell el Amar'dan Şeria Nehri'ni doğuya geçmek üzere intikale başlamıştı.⁶⁴

Mustafa Kemal, yürüyüş kolunun emir ve komutasını alarak, gece yarısından önce verdiği emirde: "*Yürüyüş düzen ve disiplinine uymada zerre kadar kusur eden, yol kolu uzunluğunun artmasına sebep olan, geriye kalanların (subay, er kim olursa olsun) hiç acımadan idam edileceğini*" bildirmişti.⁶⁵ Düşman uçaklarının gece de faaliyete geçebilecekleri ihtimali düşünülerek, sigara içilmesi ve gürültü yapılması yasaklanmıştı. Atlı subayların, yürüyüş kolunun disiplini sürekli olarak denetlemeleri ve Ordu Komutanı'na rapor vermeleri planlanmıştı. Çünkü, Mustafa Kemal

⁶³ Nedim, a.g.e., s.152. Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders, Dera'da Dürziler'le karşılaşmasını şöyle anlatmaktadır: "*21 Eylül akşamı Dera'da bulunduğum sırada, bir sürü Dürzi (Suriye'nin Havran bölgesinde yaşayan ve kendilerine özgü mezhepleri olan bir Müslüman topluluğu), Havran Dağı'ndan buraya geldi. Etrafında at oynatıp silah atarak, benimle görüşmek istediklerini bildirdiler. Dürziler o sıralarda henüz kiminle birleşeceklerine, kime taraftar olacaklarına dair bir karar almış değillerdi. Kendilerine para ve bazı birlikler verirsem, bizim tarafımızı tutacaklarını ve bize yardımcı olacaklarını söylediler...İşin en tuhaf yanıysa, bulunduğumuz köy ahalisinin Türk düşmanlığıyla tanınmış olmasıydı.*" Sanders, a.g.e., s.327.

⁶⁴ Belen,a.g.e., c.V, ss.79-80.

⁶⁵ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.658.

Paşanın,verdiği emirleri, bizzat takip ve kontrol ederek gereğini yaptığını, her seviyedeki komutanlar çok iyi bilmekteydi. Mustafa Kemal Paşanın emri, çok zor koşullara rağmen, aksatılmadan uygulanmış, ilerledikçe birerli kola dönüşen yürüyüş kolu, dağılmadan tek bir kitle halinde 21-22 Eylül 1918 günleri süresince Şeria Nehri istikametinde intikaline devam etmişti. 7.Ordu Karargahı, uçurumlar kenarından ve virajlı patikalardan gece karanlığında, intikal ederek 22 Eylül 1918 sabahı güneş doğmadan önce, Der Tell el Amar Geçidi'ne ulaşmıştı.⁶⁶ 22 Eylül 1918 günü sabahı, Cevat Paşanın 8.Ordusu imha olmuş, Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusu Şeria Nehri, Mersinli Cemal Paşanın 4.Ordusu Es Salt'tan İrbit-Dera istikametinde çekilirlerken, Mareşal Liman Von Sanders'in Yıldırım Ordular Grubu Karargahı Dera'da bulunmaktaydı.⁶⁷

Nablus Meydan Muharebesi, Filistin Cephesi'ndeki muharebelerin şeklini değiştirmiştir. Yıldırım Ordular Grubunun çoğunluğu, imha veya esir olarak dağılmış, kalan unsurları düzensiz şekilde Anadolu istikametinde çekilirken, İngiliz ve Arap Orduları, takip hareketine başlamıştır.⁶⁸ Yıldırım Ordular Grubu, Şeria Nehri'nin batısında İngiliz Ordusu tarafından çevrilmiş, Mustafa Kemal, 7.Ordu birliklerini imhadan kurtarmak amacıyla, Şeria Nehri doğusuna çekmeye karar vermişti. Mısır Kuvvei Seferiye Komutanı General Allenby, Türk savunmasının 21 Eylül 1918'de tam olarak kırıldığını değerlendirerek, bundan sonraki takip hareketinin daha çok süvari birlikleri ve hava kuvvetleriyle yürütülmesini emretmişti. 21.Kolordu, Tul-ü Kerem-Sebastiye hattında karargahı Tul-ü Kerem'de, 20.Kolordu Nablus-Akrabe hattında karargahı El Bire'de, Çöl Atlı Piyade Kolordusu El Lacun-Nasır'a-Bisan(Beysan)-Cenin bölgesinde karargahı El Lacun'da, Avustralya-

⁶⁶ Doğruer, a.g.e., ss.170-171; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*,c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.658; Nedim,a.g.e.,s.152.

⁶⁷ Liman Von Sanders, 22 Eylül sabahı Filistin Cephesi'nde meydana gelen bu hazin manzara karşısında, İstanbul'daki Osmanlı İmparatorluğu'nun Yöneticilerinin ne kadar duyarsız ve olayın ciddiyetinden habersiz olduklarını şu sözlerle ifade etmektedir: "...*Ertesi sabah (22 Eylül 1918 sabahı),ciddi ve düşünceli saatler geçirirken, hayli gülünç bir telgraf haberi geldi. Bu telgraf,İstanbul'un burada olup bitenlerden ne kadar az haberdar olduğunu göstermesi bakımından önem taşıyordu.19 Eylül 1918'den bu yana cephede olup biteni Türk Genel Karargahına haber veriyorduk. Gelen telgraftaysa,Alman Askeri Heyeti,8 Ekim 1918'de İstanbul'da tertiplenecek olan spor gösterilerinde, çuval koşusu galibine bir ödül vermek isteyip istemediğini soruyordu. Bu karışık ve çetin anlarda,çuval koşusuyla pek ilgilenemeyeceğimse açıktı.*" Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*,c.III, s.355; Sanders, a.g.e., ss.327-328.

⁶⁸ Mustafa Kemal Paşanın, 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa, Sadrazam Talat Paşa, Bahriye Nazırı, Suriye ve Batı Arabistan Komutanı Ahmet Cemal Paşaya gönderdiği tarihi raporundan tam bir yıl sonra,Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı bozguna uğramıştır. Selek, *Anadolu İhtilali*,c.I, s.25.

Yeni Zelanda (ANZAK) Tümeni, Zerka Nehri, Şeria Nehri Kavşağı kuzeyiyle Lut gölü arasında karargahı Eriha'da, Mısır Kuvvei Seferiye Komutanlığı Karargahı Remle'de bulunuyordu.⁶⁹ Chaytor Grubu 22 Eylül 1918'de, Şeria doğusu bölgesinden kuzey istikametinde çekilen 4.Türk Ordusunu takibe başlamıştı.⁷⁰

Osmanlı Ordularının Filistin Cephesi'ndeki yenilgi haberleri, İstanbul'a ulaşmıştı. Filistin Cephesi'nde başlayan İngiliz taarruzu süratle gelişme göstermiş, Irak Cephesi'nde sıra Musul'a gelmiş, muharebe şimdilik statik bir durum almış, Kafkas Cephesi'nde ise Ordularımız hala başarılı durumda bulunuyorlardı.⁷¹ Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordu Karargahı ve Yarbay Hayri Müfrezesi, Der Tell el Amar'da toplanmışlardı. Şeria Nehri'nin geçilecek güzergahı 200-300 metrelik soyunmuş erlerin tuttukları bir iple işaretlenerek personel, hayvanların ve yüzme bilen soyunmuş erlerin sırtlarında, güneş doğmadan önce karşı kıyıya geçirilmişti. Ordu Karargahı personeli ve emniyet müfrezesi Der Tell el Amar doğusunda molaya geçirilmiş, Mola yerinde emniyet tedbirleri alınmış, uykusuzluk, üzüntü ve moral bozukluğu herkesi bitkin bir duruma getirmişti. Hava aydınlanınca, hava hareketına başlayacağı düşünülen düşman uçaklarına karşı hava savunma tedbirleri alınmıştı.⁷²

Cevat Paşanın 8.Ordusu tamamen dağılmış, Mersinli Cemal Paşanın 4.Ordusu Şam istikametinde çekilmekte, Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusuysa Şeria Nehri' nin doğusuna geçmeye çalışıyordu.General Allenby'nin Ordusunun taarruzu, Akdeniz'le Lut ve Taberiye gölleri arasında kuzey istikametinde süratle gelişirken, Türk Orduları dağılmış,savunma tertibini kaybetmiş ve bozgun halinde geri çekiliyorlardı.⁷³ 7.Ordu Komutanlığı için gece karanlığının her dakikasının çok büyük değeri vardı. Hava aydınlandıktan sonra gündüz şartlarında hareket etmek düşman hava kuvvetlerinin etkisiyle çok zor, hatta imkansızdı. Ordu Karargahı Hırbet Suleyhat'ta kalarak, Aclun'a gönderilen subayların getireceği haberleri, 3 ve 20.Kolordulardan gelen raporları değerlendirecek ve müteakip hareketi planlayacaktı. Mustafa Kemal Paşa, 3. Süvari Tümeni Komutanı'na: "*Bisan'ı ele geçirmek teşebbüsünde başarı sağlayamazsa, hiç olmazsa Bisan*

⁶⁹ Bkz. EK-C: Filistin'den Çekilme Krokisi.

⁷⁰ Karal, a.g.e., c.IX, s.538; Selek,*Anadolu İhtilali*, c.I, s.26; Nedim, a.g.e., s.152; Arı, a.g.e., s.376. Bu kesimdeki 4.Ordu, zaten Türkler'in tek çekilme yolunu kesmeye çalışan Mekke Emiri Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ve T.E.Lavrence komutasındaki Arap lejyonlarının baskısı altındaydı. Kinross, a.g.e.,s.153.

⁷¹ Çetiner, a.g.e., s.18.

⁷² Armstrong, a.g.e.,s.73; Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.667.

⁷³ Selek, *Anadolu İhtilali*, c.I, s.26.

*doğusundaki kıyı başını ele geçirmesini ve Şeria Nehri doğusuna geçecek olan Ordunun kuzey yanının düşman baskısından kurtarılmasını veya baskının hafifletilmesi için gösteriş hareketleri yapmasını” emretmiştir.*⁷⁴

Mustafa Kemal, Yarbay Hayri Müfrezesi’ni 3.Süvari Tümeni emrine vererek, yapılacak hareketi teferruatlı olarak anlattıktan sonra, Ordu Karargahının bulunduğu Hırbet Suleyhat’a dönmüş, 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşadan öğleye doğru bir rapor almıştı. 7.Ordu Karargahının Şeria Nehri’ni geçtiği Der Tell el Amar Geçidi’nin doğusundan yazılan raporda:“20.Kolorduya gönderilen ve 3.Kolorduya bildirilmesi istenilen emrin ulaştırıldığını, 20.Kolordu, geçiş hareketini güvenlik altına almak için Şeria Nehri batısına ve güneyine müfrezeler çıkardığını, 26.Tümenin geçit istikametinde yürüyüşüne devam ettiğini, yanında iki dağ bataryası bulunduğunu, 53.Tümenle henüz irtibat kurulamadığını, aldığı tertiplerden 3.Kolorduyu haberdar ettiğini ve bu kolordunun da Şeria Nehri’ni doğuya geçmek kararında olduğuna dair yazı aldığını” bildirmiştir.⁷⁵ Albay Fon Oppen, Bisan batısındaki sırtlara ulaşmış, Semah’la iki tarafındaki cepheyi takviye etmek amacıyla, gece Bisan-Şeria arasından düşman süvari hattını yararak, Semah üzerine ilerlemeyi düşünüyordu. 8.Ordu Komutanı Cevat Paşa (Çobanlı) saat 21.00’de Albay Fon Oppen’ı Vadi Subaş’a çağırmış, teklifini kabul etmeyerek Şeria Nehri doğusuna çekilmesini emretmiştir.⁷⁶

Alman Asya Kolu, Cevat (Çobanlı) Paşanın bu emri gereğince, 23 Eylül 1918 günü sabahı Şeria Nehri doğusuna çekilmişti. 16 ve 19.Tümenlerin Şeria Nehri doğusuna geçemeyen karargahlarıyla perakendeleri düşmanın topçu, makineli tüfek ve uçaklarının ateşlerinin etkisiyle teslim olmuşlardı.⁷⁷ Cevat (Çobanlı) Paşanın, Albay Fon Oppen’a Şeria Nehri doğusuna geçmesi için verdiği bu çok yanlış emir,8.Ordunun sol (doğu) kanat grubunun iki tümeni olan 16 ve 19.Tümenlerin imha ve esir olmalarına,Mehmetçiğin boş yere şehit olmasına veya esir düşerek gururunun kırılmasına neden olmuştur.

⁷⁴ Gnkur. ATASE Bşk.lığı,*Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, s.670.

⁷⁵ Belen, a.g.e., c.V, s.86.

⁷⁶ Yıldırım Ordular Grubu Komutanı Mareşal Liman Von Sanders’e göre:“22 Eylül 1918 günü akşamı, 8.Ordu Komutanı Cevat Paşa (Çobanlı), Albay Von Oppen Grubu (Alman Asya Kolu) Komutanlığına felaketle sonuçlanacak bir emir verdi. Albay Von Oppen, Samah (Semah) yolunu açmak ve pek kuvvetli olmayan İngiliz süvarisini geri sürdükten sonra buraya varmak istiyordu. Ordu Komutanıysa, bu grubun Şeria üzerinden doğuya geçmesini emretti. Samah (Semah) ve Taberiye Cepheleri’nin Ordular için ne derece önemli olduğunu daha önce 4.Ordu aracılığıyla 8. Orduya tebliğ etmiştim. 8.Ordu, herhalde bu emri almamış olacak ki, Taberiye Cephesi’ne verdiğimiz önemi anlamamıştı.” Sanders, a.g.e., s.328

⁷⁷ Nedim, a.g.e.,s.152.

Cevat Paşanın bu emri neden verdiği bir türlü anlaşılammıştır. Cevat Paşanın bu emri vermekteki esas amacının, Enver Paşanın düşüncesine uygun şekilde hareket ederek-Almanlar'ı riske atmayarak- Türkler'i feda etmek olduğu anlaşılmaktadır. Filistin Cephesi'nde kendisine tahsis edilen bölgeyi savunamayan Cevat (Çobanlı) Paşa, Ordusunun imhasını hazırladığı gibi, Mustafa Kemal Paşanın 7.Ordusuna ve özellikle Albay İsmet (İnönü)'in 3.Kolordusuna, Ali Fuat (Cebesoy) Paşanın 20. Kolordusuna çok zor anlar yaşatmış ve imha olmak tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Cevat (Çobanlı) Paşa, 8.Orduyu Alman Generali Von Kress'ten⁷⁸ çok daha kötü yönetmiştir. Bu durum, büyük ölçüde Cevat (Çobanlı) Paşanın; "*Ben ne emir verirsem o yapılır, emre karşı fikir beyan edilmez*" şeklindeki akla ve bilime uygun olmayan ortaçağ yönetiminden kaynaklanmıştır.⁷⁹

Albay İsmet, Kolordusunu 22-23 Eylül 1918 gecesi, Tumbas'tan doğu istikametinde hareket ettirmiş, Ebu Malih'e gelindiği sırada düşmanla temas sağlamıştı. 3.Kolordu dört istikametten taarruz eden düşman birlikleri arasında kalmış ve iki kilometre çapında bir daire biçiminde çepeçevre savunma tertibi almıştı.⁸⁰ Top başına 10 atım ve makineli tüfek başına 1000 atım cephane kalmış, Su ve yiyecek bitmişti. Tümen ve alay komutanları Kolordu Komutanına gelerek, muharebeye son verilmesini teklif etmişlerdi. 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet (İnönü), teslim olmanın askeri şeref ve namusla bağdaşmayacağını bildirmiş, bunun üzerine Tümen ve Alay Komutanları tutanak hazırlamaya başlamışlardı. Buna karşılık, 3.Kolordu Komutanı Albay İsmet (İnönü): "*Böyle bir tutanağı getiren kişiyi, kendi tabancamla öldürürüm*" demiştir.⁸¹

⁷⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'ne girişinde ve Filistin Cephesi'nde çok etkili olan Alman Von Kress Paşa, 1 Aralık 1918'de 8.Ordu Komutanlığı görevinden alınarak, bir kısım Alman subaylarıyla birlikte Kafkas Cephesi'ne Gürcistan'ın Tiflis şehrine gönderilerek, yerine Cevat Paşa (Çobanlı) atanmıştı. Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354.

⁷⁹ Genkur. ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina Filistin Cephesi*, s.674.

⁸⁰ Albay İsmet Kolordusunu Şeria Nehri istikametinde çekerken, arkalarında bulunan önemli yolları ve Şeria Nehri geçitlerini kontrol altına almış olan İngilizler'le kuşatıldığını gördüler. Avustralya ve Yeni Zelanda (ANZAK) süvarileri, kıyı kesiminden önce 48 kilometre kuzeye, sonra doğuya dönerek, 3.Kolordunun Şeria Nehri'ni geçiş yollarını tehdit ediyorlardı. General Allenby'nin Bisan'da tuttuğu 4.Süvari Tümeni de güneye yönelmişti. Yahudi Lejyonu, Şeria Nehri üzerinde ve 3.Kolordu birliklerinin geçiş istikametinde bulunan Umm eş Şert (Ummeşşert, Ümmüşşert) Geçidi'ni ele geçirmişti. Albay İsmet, Kolordusunun büyük bir kışak (çember) içine alındığını görmüştü. David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış (A Peace To End All Peace), Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, Çev.Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1994, s.330.

⁸¹ Cebecioğlu, a.g.e., s.54; Doğruer, a.g.e., s.184; Belen, a.g.e., c.V, s.89.

İngilizler'in hava taarruzlarıyla Vadi Malih ve Bisan yolu şehit olmuş askerlerimiz ve hayvan ölüleriyle dolmuştu.⁸² Birliklerimiz,muharebe düzenlerini kaybetmişlerdi. Birliğini kaybeden erler Vadi Malih'te toplanmıştı. 23 Eylül 1918 sabahı yakın çevrede düşman birlikleri görünmüyor, süvarisinin Şeria Nehri batısında ve Bisan güneyinde toplu olarak bulunduğu uzaktan seçilebiliyordu. Düşmanın henüz önemli bir faaliyeti sezilmiyordu. Ancak, ileri sürülmüş olan düşman süvarisinin geçit yapılacak noktalarla Malih arasındaki boşluğa kadar sızmış olduğu anlaşılmıştı. Düşman keşif uçakları Kolordu üzerinde dolaşıyordu. Artık kaybedilecek zaman kalmamıştı.3.Kolordu Komutanı Albay İsmet kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra:“Geçitler batısına sokulan bu düşman süvarisini yararak, zorla Şeria Nehri'ni geçmek üzere harekate devam etme” kararını vermişti.⁸³

3.Kolordunun Şeria Nehri doğusuna geçişi, düşmanın topçu ve makineli tüfek ateşi altında yapılıyor, çok sayıda şehit ve yaralı veriliyordu. 3.Kolordu Karargahı Şeria Nehri doğusundaki sırtlara tırmanırken, 3.Süvari Tümenini güneye atan düşman süvarisi, Şeria Nehri doğusundan geçiş yerine ilerliyordu. Bir çok personelimiz, bu mızraklı düşman süvarisi tarafından şehit edilmişti. Diğer taraftan, sallara bindirilmiş olan düşman unsurları Şeria Nehri yoluyla kuzey istikametinden gelerek en son geçiş hareketi yapmakta olan unsurlarımızı muharebe dışı bırakmıştı.3. Kolordu Komutanı Albay İsmet,1 ve 11.Tümenlerin Karargahları ve kadrolarının çok altına düşmüş olan birlikler, çok zor koşullarda Şeria Nehri'nin doğusuna geçmeyi başarmışlardır.⁸⁴ Albay İsmet, 21-23 Eylül 1918 tarihleri arasında Şeria Nehri batısında İngilizler'in 20 (10, 53 ve 54.Tümenler ve 5.Süvari Tugayı) ve 21. Kolordularını (7, 3, 60 ve 75. Tümenler) Çözele Vadisi'nde 1 ve 11. Tümenlerle cepheden tespit ederek, gerisinde bulunan Çöl Atlı Piyade Kolordusuyla (4 ve 5.Süvari Tümenleriyle Avustralya Atlı Piyade Tümeni) birleşmelerini engellemiş, 3.Kolordusunu ikinci defa imha veya esir

⁸² Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver paşa*, c.III, s.354.

⁸³ Nedim, a.g.e.,s.152.

⁸⁴ Belen, a.g.e., c.V,s.89; Nedim, a.g.e.,ss.152-153. Lord Kinross, Albay İsmet'in Kolordusunun Şeria Nehri'ni geçişini şöyle ifade etmiştir: “İsmet Bey, taşıt araçlarını tahrip etti. Tümenlerini elden geldiği kadar düzenli tutmaya çalışarak, atları yüzdürdü, askerlerini suya daldırdı ve onlarla birlikte, düşman ateşi altında, karşı kıyıya geçti.Kuvvetli bir akıntı vardı.Yarı bellerine kadar suya girmişlerdi.Yanındaki Alman Albayı karısıyla kızının fotoğrafı ıslandı diye üzülüyordu. İsmet Bey, ‘Uğurdur, uğurdur’dedi.‘Kutsal Şeria Nehri’nde vaftiz oldular, fena mı?” Kinross, a.g.e., s153.

olmaktan kurtarmayı başarmıştır.⁸⁵ Mareşal Liman Von Sanders, 3.Kolodu Şeria Nehri'ni geçerken 23 Eylül 1918'de, Şam'a intikal etmişti.⁸⁶

23 Eylül 1918 günü akşamı genel durum şöyleydi: 8.Ordu, Alman kıt'aları ve bazı kaçıp kurtulabilen perakendeler hariç olmak üzere tamamen imha veya esir olmuş, 7.Ordunun 20.Kolordusu Aclun istikametinde çekiliyor, 3.Kolordu düşman tarafından çember içine alınmışsa da Kolordu Komutanı Albay İsmet'in eşine az rastlanan cesaret, azim ve iradesi sayesinde fakat, ağır kayıplar vererek kurtulabilmiştir.⁸⁷ Mustafa Kemal Paşa ve 7.Ordu Karargahı, 23 Eylül 1918 günü akşamı, hareket etmiş, bir gece yürüyüşünü müteakip 23-24 Eylül 1918 gece yarısından sonra, Havale'ye ulaşmış, bahçeler içinde örtü ve gizleme tedbirleri almış ve molaya geçmiştir.⁸⁸ Yıldırım Ordular Grubunun müteakip hareketi, Filistin'den sonra, Ürdün ve Suriye'nin de General Allenby'in komutasındaki İngiliz Ordusuna terk edilerek Anadolu istikametinde çekilmesi şeklinde cereyan etmiş, Mustafa Kemal Paşanın 7.Yıldırım Ordusu, düşmanı Halep kuzeyinde Katma'da durdurmayı başarmış,⁸⁹Anadolu'ya girişini engellemiş, 30 Ekim 1918' de Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.⁹⁰

⁸⁵ Belen,*Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*,c.V, ss.88-89.

⁸⁶ Volkan, a.g.e., s.151; Nedim, a.g.e., s.153.

⁸⁷ Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, ss.16-17; Doğruer, a.g.e., s.179; Belen, a.g.e., c.V, s.87. Şevket Süreyya Aydemir, Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki en büyük çatışmalarından birisi olarak kabul edilen Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra birliklerimizin İngiliz Ordusu karşısındaki durumunu şöyle ifade etmiştir:“*Nihayet 19 Eylül 1918'de bütün cephe,İngiliz büyük taarruzu başladı. Neticeleler şu oldu ki,mesela mevcutları 1200 tüfeğe inen tümenler, mevcutları nihayet 300-400'e inen alaylar ve mevcutları 130-150,hatta 100 tüfeğe inen taburlar,gene de durmadan çarpışarak gerilediler. Bütün Türk süvarisinin mevcudu, 120 atıya düşmüştü. Hülasa cephe yarıldı. Sahilden kuzeye doğru ilerleyen düşman süvari alay ve tümenleri oradan doğuya doğru kıvrılarak Şam yolunu kesiyorlardı. Bu sefer elde kalan birlikleri,Şeria'nın doğusuna atmak gerekti. Ve bu kolay olmadı...Hülasa ondan sonra görülen,artık bir bozgunudur. Kuzeyde Cenin yolu kapandığı için Şam'a giden yol da kesilmiştir. Ne telgraf ne de telefon bağlantısı kalmış gibidir. Düşman uçaklarıysa,hiçbir karşılık görmeden,bütün çekilen kolları eritir durur...*”Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, s.354.

⁸⁸ Aydemir, *Tek Adam*,c.I, s.299. Vamık D.Volkan ve Norman Itzkowitz'e göre: “*Hava akınlarında ağır kayıplar veren, Arap İsyanı'na katılma kaygısı içindeki yerel Arap nüfusun saldırılarından zarar gören 7. Ordunun ayakta kalan askerlerinin Ürdün'e geçmesini sağlayabilecek tek şey, Mustafa Kemal'in askerlerine de aşlamış olduğu kararlılığı...*” Volkan, a.g.e., s.151.

⁸⁹ Falih Rıfkı Atay'a göre:“*Hiçbirinin durduramadığı İngiliz seli, yine bir Türk, fakat bu sefer öz bir kumandan, Mustafa Kemal tarafından Halep aşağısında tutulmuştur. Mustafa Kemal'in orada seçtiği savunma hattı, Milli Misak'taki Türkiye'nin sınırı idi.*” Falih Rıfkı Atay, *Zeytinadağı*, İstanbul, Devlet Kitapları Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1970, s.109.

⁹⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.142.

4. Sonuç

Nablus Meydan Muharebesi'nin kaybedilmesinde; İngilizler'in güç üstünlüklerine ilave olarak, propaganda ve aldatma faaliyetleri, hareket alanının kuzeyinde Ermeniler'in, güneyinde Cihat çağrısına uymayan Araplar'ın isyan etmeleri, Yahudiler'in istihbarat ve bir tugay kadar birlik sağlamaları etkili olmuştur. Osmanlı Filistin Cephesi'nde, içte kendi vatandaşlarıyla (Araplar, Yahudiler ve Ermeniler) dışta İngilizler'le savaşmak zorunda kalmıştır. Savaş süresince, Filistin, Ürdün ve Suriye'de tarım üretimi yapılamamış, Anadolu'dan gönderilen yiyecek maddeleri, halkın ve askerlerin bir günlük ihtiyacını bile karşılayamayacak duruma gelmiştir. Yıldırım Ordular Grubunun, ikmal yolları kesilmiş, personelin giyecek ve sağlık hizmetleri sağlanamamış, silah, araç ve gereçlerinin çoğu tahrip olmuş, zayıtı tamamlanamamış ve muharebe gücü çok zayıflamıştır. Filistin Cephesi, en uzun süren cephe olmasından dolayı, Osmanlı'nın coğrafi, ulaştırma ve muhabere, sosyal, ekonomik, politik, askeri ve biyografik millî güç unsurlarını bitirmiştir. Filistin ve Irak Cepheleri, birleşik kaplar esasına göre savaş süresince birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir. Filistin Cephesi çökünce, Irak Cephesi de çökmüş ve sonuçta Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Harbi'ni devam ettirme imkan ve kabiliyeti tümüyle ortadan kalmıştır.

İngiliz Kuvvetlerinin Nablus Meydan Muharebesi'nden sonra, Suriye'yi de işgal ederek, Anadolu'nun güneyinden yumuşak karnını tehdit etmeye başlayınca, Osmanlı İmparatorluğu,30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin şartlarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın Birinci Dünya Harbi'ni kaybetmesinin temel nedenlerinden birisi Nablus Meydan Muharebesi'ni kaybetmesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Nablus Meydan Muharebesi'nden itibaren Ordusunu, Şeria Nehri doğusuna geçirerek, Halep kuzeyine çekmeyi ve düşmanı Mütareke imzalanmadan önce İskenderun güneyi-Beylan-Afrin(Afreyn) Nehri-Der el Cemal (Dercemal)-Tel el Rifat-Ahterin (Ahtarin)-Cerablus ve doğuya uzanımı hattında (Türkiye-Suriye sınırı) durdurmayı başarmıştır.

Millî Mücadele'nin lider kadrosunun ve askeri kuvvetlerinin büyük ölçüde Nablus Meydan Muharebesi'ne katılan Yıldırım Ordular Grubuna dayandırıldığı görülmektedir. İtilaf Devletleri adına İngiliz Ordusu, Anadolu'yu güneyden işgal etmeye başladıktan sonra, Yıldırım Ordular Grubuna bağlı 3.Kolordu birlikleri Samsun, Amasya ve Sivas'a,15.Kolordu Erzurum'a, 20.Kolordu Ankara'ya, 2.Ordu (12 Kolordu) Konya'ya intikal etmişlerdir. Millî Mücadele başlarken, 3.Kolordu Komutanı Albay Refet (Tümgeneral Bele), 15. Kolordu Komutanı Kazım Paşa (Orgeneral Karabekir), 20.Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa (Orgeneral Cebesoy) ve

2.Ordu Komutanı Mersinli Cemal Paşa olmuşlardı. Milli Mücadele'nin lider kadrosu ve stratejisi Filistin Cephesi'nde meydana gelen olaylarla şekillenmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele'ye başlarken Filistin Cephesi'nde 4.Ordu Komutanı sonra Harbiye Nazırı Mersinli Cemal, 8.Ordu Komutanı müteakiben Genelkurmay Başkanı olan Cevat Çobanlı) Paşaların desteğini sağlarken, Albay İsmet (Orgeneral İnönü)'in Ankara'ya gelmesini temin ederek, Milli Mücadele'nin kadrosunu büyük ölçüde tamamlamıştır. Mustafa Kemal'in Albay İsmet (İnönü)'i Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği (Genelkurmay başkanlığı) görevlerine ataması, ona olan güven duygularının en belirgin göstergesidir.

İngilizler'in yanında yer alarak, isyan eden ve Ordularımızı arkadan vuran Araplar'ın Osmanlı Devleti'nin egemenliğini tekrar kabul etmeleri nasıl ki, mümkün değilse, Türkler'in de Araplar'la bir arada yaşamaları artık imkansız hale gelmiştir. İngilizler, T.E.Lawrence vasıtasıyla Araplar'la Türkler arasında düşmanlık duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının yerleşmesini sağlayarak, iki etnik grubun ayrışmasının ve Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının ön koşullarını hazırlamışlardır. Filistin Cephesi'nde yaşanan siyasi, sosyal ve askeri olayların, Osmanlı Meclis-i Mebusanın Misak-ı Milli kararlarını almasında en önemli etken olduğu anlaşılmaktadır. Nablus Meydan Muharebesi ve Arap İsyanı Mustafa Kemal ve silah arkadaşlarının Misak-ı Milli sınırları içine çekilerek, yeni bir vatan yapma planlarında ve bu amaçla Milli Mücadele'yi başlatarak sürdürmelerinde etkili olmuştur.

Milli Mücadele'nin askeri komuta kadrosunun çoğunluğunun, Nablus Meydan Muharebesi'nde, Sanayi Devri bilgi, beceri, tecrübe ve teknolojisini temsil eden İngiliz Ordusuyla savaşarak, 20. yüzyılın Muharebe taktiği olan müşterek hareket, taarruz, savunma, çekilme, kendi vatandaşları olan Arap İsyanı'nı önlemeye çalışarak iç güvenlik hareketi konularında bilgi, beceri ve tecrübelerini geliştirdikleri görülmektedir. Mekke Emiri Şerif Hüseyin, oğulları; Ali, Abdullah, Faysal ve Zeyd tarafından organize edilen Arap İsyanı Hicaz'dan sonra Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye'ye de yayılarak savaşın kaybedilmesinin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur. İstiklal Savaşı'nda da Filistin Cephesi'ne benzer durum yaşanmış, Anadolu'nun birçok yerinde isyanlar çıkmıştır. Savaş cephesinde başarılı olabilmek için, geri bölge emniyetinin bilincinde olan Milli Mücadele Kadrosu, zamanında iç tehdidin farkına varmış ve önce Anadolu'da çıkan isyanları etkisiz hale getirmeye çalışmıştır.

Nablus Meydan Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz mukayese edildiğinde, oldukça benzerlikler taşıdığı görülmektedir. Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı, Nablus Meydan Muharebesi'nde,

yeterli ihtiyatı olmadığı için, batısında meydana gelen açık yanını kapatamadığından dolayı cephesi yarılmış, muharebenin sonunda Ordularımız esir ve imha olmuşlardır. Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan Kuvvetleri, cephenin kuzeyinden ve büyük ölçüde güneyinden (Haymana genel mihveri) Sakarya Nehri doğusuna geçmelerine rağmen, Başkomutan Mustafa Kemal Paşanın verdiği üstün komutanlık becerisini yansıtan kararlarıyla; ihtiyatlarla yapılan tıkamalar ve karşı taarruzlarla Yunan Kuvvetleri geri atılması ve büyük ölçüde aynı mevzilerde savunmamızın devam etmesi sağlanmıştır. Büyük Taarruz'da Yunan ve Türk kuvvetlerinin teşkilatlanmaları, Nablus Meydan Muharebesi'ndeki İngiliz Ordusunun teşkilatına benzer şekilde yapılmıştır. Filistin Cephesi'nde İngilizler'in General Allenby komutasındaki Ordusunda; iki kolordusuyla bir süvari kolordusu bulunuyordu. İstiklal Savaşı'nın Büyük Taarruz safasında Batı Cephesi'nde Yunanlılar'ın üç kolordusuna karşılık Türkler'in iki ordusu ve bir süvari kolordusu harekate katılmışlardır. Sonuç olarak, Nablus Meydan Muharebesi'nde tecrübe kazanan Mustafa Kemal Paşa ve Arkadaşları, İstiklal Savaşı'nı başarıya ulaştırmışlardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Gnkur. ATASE Başkanlığı Arşivi

Kitaplar ve Makaleler

Aaronsohn Alexander, *Türk Ordusuyla Filistin'de*, Çev. Necmettin Alkan, İstanbul, Selis Kitaplar Yayını, 2003.

Abensour Christophe ve diğerleri, *Thema Larousse, Tematik Ansiklopedi İnsan ve Tarih, Tarih Siyasal Sistemler Düşünce Tarihi Dinler*, İstanbul, Milliyet Yayını, 1993.

Afetinan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, 4.b., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu(TTK) Basımevi, 1984.

Arı Kemal, *Birinci Dünya Savaşı Kronolojisi*, Ankara, Gnkur.Basımevi, 1997.

Armaoğlu Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 2 cilt, 1914-1995, 12.b., İstanbul, Ankara, Alkım Yayınevi, 2000.

Armstrong, H.C., *Bozkurt, Kemal Atatürk'ün Yaşamı*, 5.b., Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Arba Yayınları, 1997.

Atay Falih Rıfki, *Zeytindağı*, İstanbul, Devlet Kitapları Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

-----, *Çankaya*, İstanbul, Pozitif Yayınları, 2004.

Atay Falih Rıfki ve Mahmut Soydan, *Atatürk'ün Anıları*, 1917-1919, Ankara, Olgaç Matbaası, 1982.

- Aydemir Şevket Süreyya, *Tek Adam*, c.I, 22.b, (1881-1919) İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963 (2004).
- _____, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, c.III, 1914-1922, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, (1916- 1922), Ankara. 2003.
- Bayur Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.3, 1914-1918 *Genel Savaşı, Bunların Siyasal Tepkileri*, Ankara, TTK Yayını 1957.
- _____, *Türk İnkılabı Tarihi*, c.III, Ks.4, 1914-1918 *Genel Savaşı, Savaşın Sonu*, Ankara, TTK Yayını, 1967.
- Belen Fahri, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi*, c.V, 1918 *Yılı Hareketleri*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967.
- Bourgeois Willy, *Lawrence*, Çev. Nusret Kuruoğlu, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.
- Brock Ray, *Mustafa Kemal Atatürk Hayalet Süvari*, 2.b, Çev. Haluk Gurulkan, İstanbul, Birharf Yayınları, 2006,
- Çankaya Necati, *Atatürk'ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Ankara, Tifduruk Matbaası, 1995.
- Çetiner Yılmaz, *Son Padişah Vahdettin*, 2.b., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1993.
- Danışmend İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.IV, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1955.
- Doğruer Sedat, *Yıldırımın Akıbeti*, İstanbul, Askeri Basımevi, 1927.
- Fromkin David, *Barişa Son Veren Bariş (A Peace To End All Peace), Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?* 1914-1922, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Sabah Yayınları, 1994.
- Gnkur ATASE Bşk.lığı, *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, c.IV, Ks.2, *Sina-Filistin Cephesi*, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1986.
- Gnkur. ATASE Bşk.lığı, *Türk İstiklal Harbi*, c.I, 3.b., Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1999.
- Gürün Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, 2.b., İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1984.
- Hammer Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, 2 cilt, Çev. Mehmet Ata, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Yayınları, 1997.
- Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.IX, *İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı*, 1908-1918, Ankara, TTK Yayınları, 1996.
- Karlı Ercan, *Kısa Osmanlı Tarihi, İstanbul, Geçit Kitabevi Yayınları*, 2003.
- Kinross Lord, *Atatürk, A Biography of Mustafa Kemal, Father of Moderne Turkey*, New York, William Morrow, 1965.
- , *Atatürk Bir Milleti Yeniden Doğuşu*, Çev. Necdet Sander, 14.b, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınları, 2003.

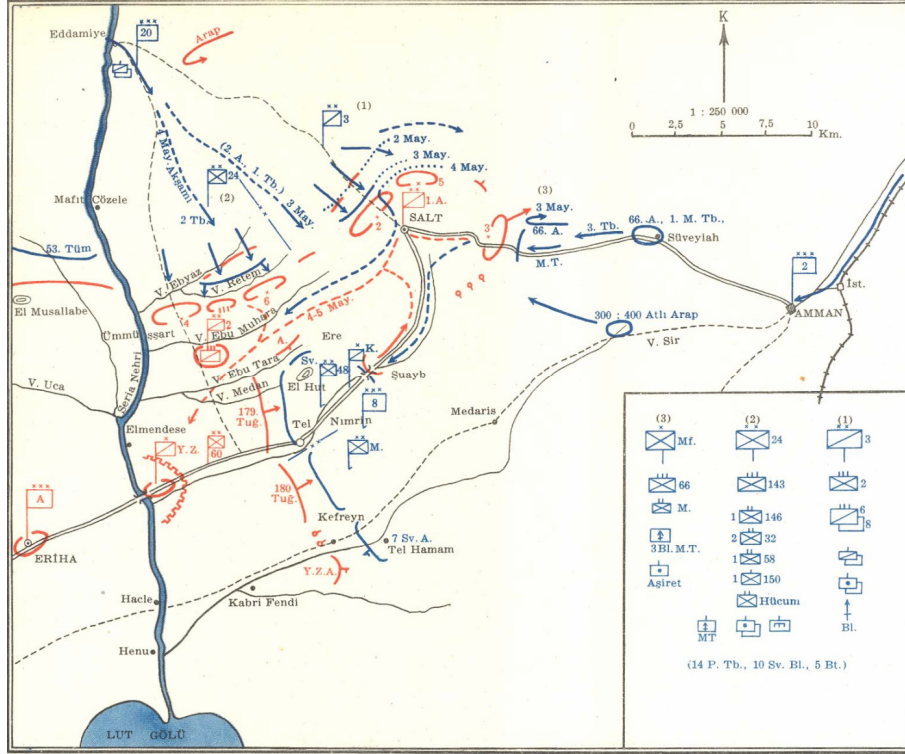
- Kressenstein Baron Kress Von, *Türklerle Beraber Süveyş Kanalı'na*, Çev. Mazhar Besim Özalpsan, İstanbul,Askeri Matbaa, 1943.
- Kutay Cemal, *Ardında Kalanlar*, İstanbul, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi Basımevi, 1988.
- Lawrence T.E., *Seven Pillars of Wisdom (Bilgeliğin Yedi Temel Direği)*, London, Jonathan Cape, 1935.
- Lewis Bernard, *Orta Doğu, Hıristiyanlığın Doğuşundan Günümüze Orta Doğu'nun 2000 yıllık Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, 2.b., İstanbul,Sabah Yayınları, 1999.
- Massey W.T., *How Jerusalem Was Won, Being The Record of Allenby's Campaign in Palestine*, London, Constable and Company Ltd.,1919.
- Nedim Şükrü Mahmut, *Filistin Savaşı, 1914-1918*, çev. Abdullah Es, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1995.
- Sanders Liman Von, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, 1968.
- Selek Sabahattin, *İsmet İnönü, Hatıralar*, c.I, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1985.
- , *Anadolu İhtilali*, 2 cilt, 4.b., İstanbul, Burçak Yayınevi, 4.b., 1968.
- Sertoğlu Midhat,*Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c.VI, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972.
- Tezer Şükrü, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, 3.b.,Ankara, TTK Yayınları,1995.
- Tuncoku A. Mete, ve diğerleri,*Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara, Gnkur.ATASE Bşk.lığı Yayınları,2001.
- Volkan Vamık D.,ve Norman Itzkowitz,*Ölümsüz Atatürk*,Ankara,Bağlam Yayınları,1998.

Yayımlanmamış Araştırmalar

- Cebecioğlu Güngör, "*Atatürk ve Güney Cephelerimiz*," Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü,1991.

İKİNCİ ŞERİA MUHAREBESİ (30 Nisan - 4 Mayıs 1918)

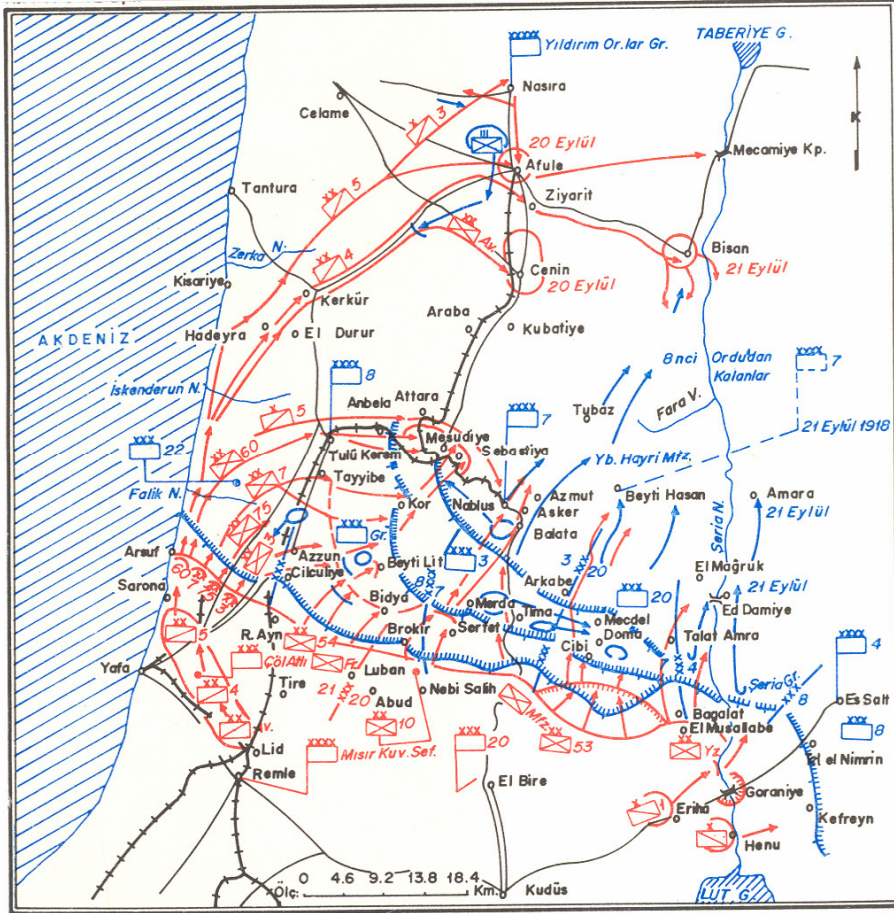
EK-A

Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi, c.V, 1918 Yılı Hareketleri*,
Ankara, Gnkur. Basımevi, 1967, Kroki:12.

NABLUS MEYDAN MUHAREBESİ (19 - 21 Eylül 1918)

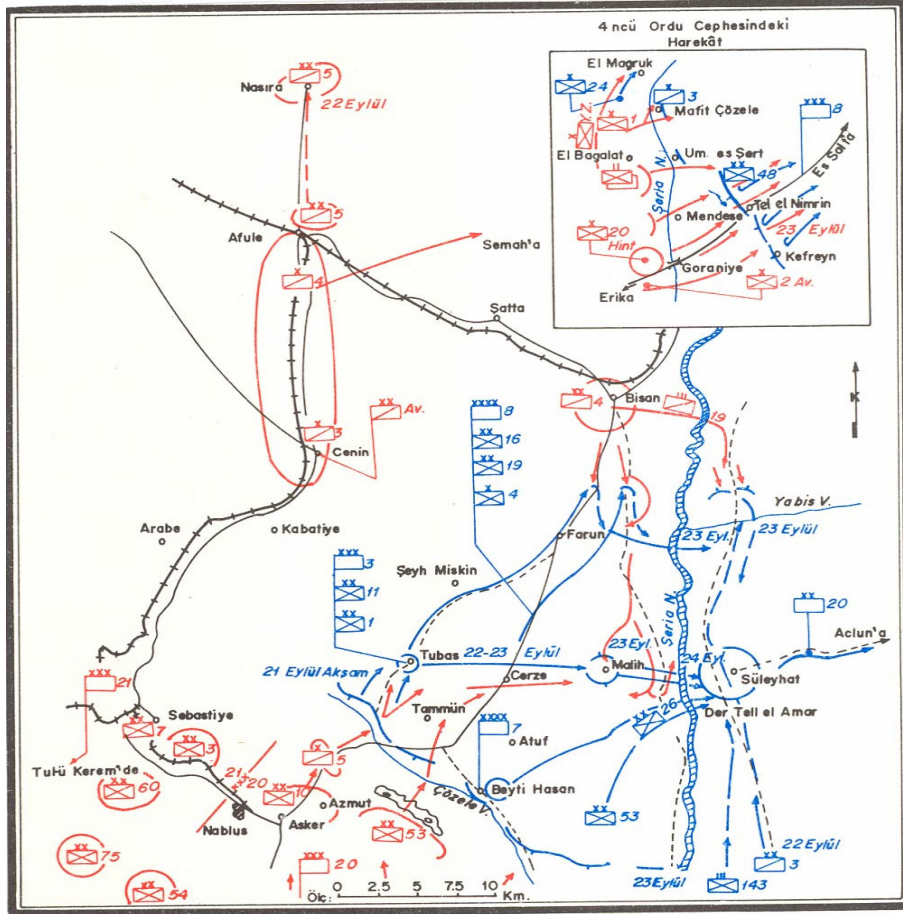
EK-B

Gnkur. ATASE Bşk.lığı, Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, c.IV, Ks.2,
Sina-Filistin Cephesi, Kroki: 55.

FİLİSTİN'DEN ÇEKİLME (21-23 Eylül 1918)

EK-C

a.g.e., Kroki: 57.